

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Lauros Lukauskaitės

Teisė MAN studijų modelio, V kurso,

Baudžiamosios justicijos studijų šakos studentės

MAGISTRO DARBAS

Kratos samprata, turinys ir santykis su apžiūra

The Concept of Search, its Content and Relationship with Inspection

Vadovas: Doc. Dr. Remigijus Merkevičius

Recenzentas: Doc. Dr. Andrej Gorbatkov

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Magistro darbe atskleidžiama kratos samprata Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje, taip pat analizuojama kaip krata reglamentuojama užsienio valstybėse, Italijoje, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Skiriamas dėmesys esminiams kratos turinio elementams: kratos vietai, kratoje dalyvaujantiems asmenims, jų teisėms, neatidėliotiniams kratos atvejams bei kratos atlikimui asmenims, turintiems imunitetą. Tiriamas kratos santykis su apžiūra ir poėmiu, atskleidžiant šių priemonių panašumus ir skirtumus. Analizuojant teismų praktiką, nagrinėjami kratos atlikimo tvarkos pažeidimai.

Pagrindiniai žodžiai: krata, poėmis, apžiūra, neatidėliotinas atvejis, imunitetai.

This Master's thesis reveals the concept of search in the criminal procedure law of the Republic of Lithuania and analyzes how search procedures are regulated in foreign countries, specifically in Italy, France, the United Kingdom, and the United States of America. Attention is given to the essential elements of a search: the location of the search, the individuals involved, their rights, urgent cases of search, and the execution of searches involving persons with immunity. The correlation between search, inspection, and seizure is examined, highlighting their similarities and differences. By analyzing court practice, the thesis also investigates violations of procedural rules during the execution of searches.

Keywords: search, seizure, inspection, urgent cases, immunity.

TURINYS

IŽANGA.....	4
1.KRATOS SAMPRATA.....	7
1.1 Kratos samprata pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą.....	8
1.2 Kratos samprata užsienio valstybėse	10
1.3. Kratos ir poėmio santykis.....	14
2. ESMINIAI KRATOS TURINIO ELEMENTAI.....	18
2.1 Kratos vietos apibrėžimas teismų praktikoje.....	18
2.2 Kratos procese dalyvaujantys asmenys ir jų teisės.....	21
2.4 Kratos atlikimo eiga.....	23
2.5 Kratos rezultatų fiksavimas.....	24
2.6 Kratos atlikimas neatidėliotinais atvejais.....	27
2.7 Asmenų turinčių imunitetų, jų gyvenamųjų ir darbo vietų kratos atlikimo ypatumai	30
3. KRATOS IR APŽIŪROS PALYGINIMAS: NUO REGLAMENTAVIMO IKI PRAKTIKOS.....	38
3.1 Apžiūros samprata.....	38
3.2 Apžiūros ir kratos santykis.....	40
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	44
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	45
SANTRAUKA.....	49
SUMMARY.....	50

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas

Krata yra procesinės prievartos priemonė, kurios taikymas yra susijęs su asmens teisių, privataus gyvenimo, būsto neliečiamumo suvaržymu. Todėl kiekvienu atveju, kai atliekama krata, egzistuoja tam tikra rizika, kad šios teisės gali būti pažeistos, jei krata vykdoma nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos. Ši tema yra reikšminga, nes, nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas numato kratos atlikimo taisykles, praktikoje šios nuostatos neretai matomos, kaip esančios nepakankamai aiškos ir tiksliai apibrėžtos.

Krata ir apžiūra, nors ir dažnai painiojamos praktikoje, turi skirtingas taikymo taisykles, todėl svarbu aiškiai atskirti šias dvi priemones ir užtikrinti, kad jos būtų atliekamos pagal teisės normas. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai kėsiniama į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą asmens teisę į privatų gyvenimą, būsto neliečiamumą, kai krata yra fiksuojama kaip apžiūra. Todėl išsamus kratos ir apžiūros palyginimas bei jų panašumų ir skirtumų analizavimas yra itin svarbus praktikai. Baudžiamojo proceso teisės mokslui ši tema taip pat labai reikšminga, nes aiškus kratos ir apžiūros apibrėžimas, jų taikymo praktika ir skirtumai yra būtini norint išvengti neteisėtų įrodymų surinkimo ir asmens teisių pažeidimo.

Darbo tikslas

Išnagrinėti kratos sampratą ir jos turinį Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje ir atskleisti apžiūros ir kratos santykį.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti kratos sampratą Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamojo proceso teisėje.
2. Atskleisti kratos ir poėmio santykį.
3. Išnagrinėti pagrindinius kratos turinio elementus.
4. Palyginti kratą ir apžiūrą, išskirti esminius jų požymius ir skirtumus.

Darbo objektas

Kratos samprata Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje ir santykis su apžiūra ir poėmiu.

Tyrimo metodai

Magistro darbo tyrime buvo naudojami teoriniai tyrimo metodai: loginis, analizės, lyginamasis, sisteminis, lingvistinis, apibendrinamasis.

1. Loginis metodas naudotas atliekant teisės aktų, specialiosios literatūros, teismų praktikos analizę. Pasitelkiant šį metodą buvo pasirinkti reikšmingi ir aktualūs šaltiniai nagrinėjamai magistro temai.
2. Analizės ir sisteminis metodai buvo taikomi analizuojant kratos sampratą, turinio elementus bei poėmį ir apžiūrą reglamentuojančius teisės aktus, teisinę literatūrą bei teismų praktiką, juos aprašant bei darant išvadas ir apibendrinimus.
3. Lyginamasis metodas buvo naudojamas lyginant skirtingų valstybių ir Lietuvos teisinį reguliavimą, susijusį su kratos samprata ir jos atlikimu, taip pat lyginant kratos, poėmio ir apžiūros sampratas.
4. Lingvistinis metodas leido išsiaiškinti teisės normose vartojamų žodžių prasmę.
5. Apibendrinamasis metodas naudojamas apibendrinant informaciją, pateikiant išvadas.

Darbo originalumas

Lietuvoje mokslinių straipsnių ar kitokių mokslinių šaltinių apie kratos sampratą yra mažai. Specialiosios literatūros, kurioje būtų nagrinėjama tik krata per paskutinius penkis metus nėra daug, teisės vadovėliuose išskiriamas tik trumpas skyrius šiai procesinės prievartos priemonei. Magistro darbų šia tema taip pat yra mažai, per paskutinius penkis metus buvo parašyti keli magistro darbai kratos tema, tačiau juose nebuvo lyginama krata ir apžiūra. 2021 m. Lolita Mankevičiūtė rašė magistro darbą tema „Kratos samprata, rūšys ir procesinė tvarka“, 2022 m. Samanta Poškytė rašė darbą tema „Kratos samprata, rūšys ir procesinė tvarka“, šiuose magistro darbuose analizavo kratos sampratą, kratos rūšis, kratos atlikimo procesinę tvarką.

Šio darbo originalumas pasireškia tuo, išnagrinėjus kratos sampratą, krata yra palyginama su apžiūra bei atsižvelgiant į plačią kratos sampratą, diskutuojamas poėmio, kaip atskiro procesinio veiksmo būtinumas. Be to, darbe lyginama krata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje ir užsienio valstybėse, atskleidžiant teisinio reguliavimo skirtumus ir praktikos ypatumus. Šis darbas išskiria šias temas kaip naują ir svarbų indėlį į teisės mokslą, nes nagrinėjamos aktualios problemos, susijusios su kratos taikymu šiuolaikinėje teisės sistemoje.

Svarbiausi šaltiniai

Šiame darbe remiamasi Lietuvos Respublikos teisės norminiais aktais, tarptautiniais teisės norminiais aktais, teismų praktika bei specialiąja literatūra. Pagrindiniai naudojami Lietuvos teisės norminiai aktai yra Lietuvos Respublikos Konstitucija bei Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, reglamentuojantis procesinius veiksmus, įskaitant kratos, poėmio ir apžiūros atlikimą. Remiamasi ir kitų užsienio valstybių teisės norminiais aktais lyginant Lietuvos ir minėtų valstybių kratos sampratą ir taikymą. Tarptautiniai teisės aktai, kurie analizuojami yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių. Svarbiausi teismų praktikos šaltiniai, naudojami šiame darbe, apima Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją bei kitų teismų praktiką, kuri nustato kratos ir kitų procesinių veiksmų taikymo ribas, kriterijus ir teisėtumą. Remiamasi specialiąja teisine literatūra, tokia kaip Remigijaus Merkevičiaus „Gynybos baudžiamajame procese pagrindai. Antra knyga“, Vidmanto Egidijaus Kurapkos ir kt. „Kriminalistika taktika ir metodika“ ir kitais šaltiniais.

1. KRATOS SAMPRATA

Procesinės prievartos priemonės – įstatyme numatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų (Goda, 2005, p. 222).

Surinkti įrodymus ikiteisminio tyrimo metu nenaudojant procesinių prievartos priemonių yra neįmanoma. Žmogaus teisių ir laisvių varžymo baudžiamajame procese būtinybę lemia aplinkybė, jog daugumos šiuolaikinės visuomenės narių sąmoningumas nėra pasiekęs tokio lygio, kad žmogus savo noru padėtų atskleisti įvykdytą nusikalstamą veiką ir prisiimtų už ją atsakomybę (Losis, 2010, p. 16). Asmenys padarę nusikalstamą veiką yra linkę slėpti nusikaltimo įrankius, priemones, pėdsakus ir kitus įrodymus, todėl kovoti su tokiu asmenų elgesiu be prievartos yra neišvengiama. Toks nusikaltėlių elgesys vilkina procesą ir trukdo pasiekti baudžiamojo proceso tikslus. Nors šios priemonės ir varžo asmens teises ir laisves, tačiau toks teisių ir laisvių suvaržymas yra būtinas tiesos nustatymui ikiteisminio tyrimo metu. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau- BPK) 1 straipsnis nurodo baudžiamojo proceso paskirtį, t. y. ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Ši baudžiamojo proceso paskirtis suponuoja ir tam tikras procesinių prievartos priemonių taisykles, kaip ir visas baudžiamasis procesas, priemonės turi būti teisėtos, proporcingos ir taikomos tik tada, kai tai yra būtina siekiant užtikrinti proceso tikslus. Procesinių prievartos priemonių taikymas turi būti nuoseklus ir pagrįstas objektyviais surinktais duomenimis, kad būtų išvengta asmens teisių ir laisvių pažeidimo, neteisėto įsikišimo į asmens būstą. Krata, kaip procesinė prievartos priemonė, riboja šias asmens teises:

1. Teisę į asmens neliečiamybę ir orumą, kuri įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau- Konstitucija) 21 straipsnyje ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje (toliau- EŽTK) 8 straipsnyje.

2. Teisę į būsto neliečiamumą, kuri įtvirtinta Konstitucijos 24 straipsnyje ir EŽTK 8 straipsnyje (Goda, 2005, p. 224).

Siekiant išvengti galimo asmens teisių pažeidimo, kiekviena demokratiška valstybė nustato tikslas taisykles, kas gali skirti šias priemones, kokios skyrimo sąlygos ir kokias priemones yra galima skirti tam tikru atveju.

1.1 Kratos samprata pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą

Atliekant ikiteisminį tyrimą neretai tenka pasitelkti kratą siekiant surasti ir paimti daiktus turinčius reikšmės ikiteisminiui tyrimui, kuriuos subjektai dažnai stengiasi paslėpti ar sunaikinti. Kratos skyrimo ir atlikimo tvarką reglamentuoja BPK 145, 149-150¹ straipsniai. Krata - procesinė prievartos priemonė, kurios esmę sudaro priverstinis nuodugnus, kruopštus patalpos, transporto priemonės, vietovės, asmens apieškojimas, siekiant surasti, paimti:

- a) nusikalstamos veikos įrankius ir priemones;
- b) nusikalstamu būdu įgytus daiktus, dokumentus ir vertybes;
- c) daiktus, dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti;
- d) lavonus;
- e) ieškomus asmenis, pasislėpusius nuo teisėsaugos institucijų ar teismo;

taip pat užtikrinti (taikant laikiną nuosavybės apribojimą):

- a) civilinį ieškinį;
- b) baudžiamojo poveikio priemonę - turto konfiskavimą (Bučiūnas, Gruodytė, 2009, p. 201-202).

BPK numato šiuos objektus, kuriuos kratos metu yra siekiama surasti ir paimti:

- a) nusikalstamos veikos įrankius;
- b) nusikalstamu būdu gautus ar įgytus daiktus bei vertybes;
- c) daiktus ar dokumentus, galinčius turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti;
- d) ieškomus asmenis, lavonus (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Krata turi būti atliekama tik turint pagrįstų įtarimų, kad asmuo gali turėti daiktų ar kitų objektų reikšmingų ikiteisminiam tyrimui ir tik tada, kai krata gali būti pasiekti proceso tikslai. Nors kratos sąvoka *expressis verbis* nenurodyta BPK, literatūroje ši sąvoka yra atskleidžiama, ir ji apibėžiama taip: krata- tyrimo veiksmas, kurio metu prievarta apieškomos patalpos, statiniai, vietovės, asmenys, siekiant surasti ir paimti turinčius reikšmės bylos ištyrimui daiktus, nusikaltimo pėdsakus, taip pat surasti lavonus bei nusikaltėlius (Kurapka, 2013, p. 172).

Pažymėtina, kad BPK 145 straipsnio 3 dalyje nurodyta nuostata, „krata daroma motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi“, o BPK 160¹ straipsnio 1 dalis numato procesinių prievartos priemonių taikymą neatidėliotinais atvejais, t. y. krata, poėmis ir slapas sekimas gali būti atliekami neatidėliotinais atvejais prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Kratos atlikimo tvarka neatidėliotinais atvejais bus analizuojama šio darbo 2-ame skyriuje.

Išanalizavus BPK straipsnius kratos aspektais galima suformuluoti kratos tikslus, t. y. surinkti įrodymus galinčius turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, užkirsti kelią įrodymų sunaikinimui arba paslėpimui, užtikrinti civilinį ieškinį, užtikrinti galimą turto konfiskavimą, taip pat gali būti siekiama užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms.

Kitas svarbus kratos sampratos bruožas yra prievarta. Lietuvos BPK įtvirtintų prievartos priemonių analizė rodo, kad prievarta yra įgyvendinama dviem atitinkamas žmogaus teisės ir laisvės varžančiais būdais, siekiant pakreipti (modeliuoti) žmogaus elgesį reikiama baudžiamojo proceso paskirčiai įgyvendinti linkme ar bylai reikšmingiems duomenims (įrodymams) surinkti, patikrinti. Pirmojo konkretaus žmogaus teisių ir laisvių varžymo būdo (prievartos) esmė- visiškai ar iš dalies apriboti konkrečias žmogaus teises ir laisves, siekiant užtikrinti netrukdomą baudžiamojo proceso eigą ir sudaryti prielaidas pasiekti baudžiamojo proceso tikslus. Krata priskiriama pirmajam teisių ir laisvių varžymo būdai (Losis, 2008, p. 79). Toks prievartos taikymas yra būtinas, tačiau jis turi būti atliekamas laikantis proporcingumo principo, kad būtų užtikrintas proceso efektyvumas ir asmens teisių apsauga.

Tačiau krata gali būti atliekama ir savanoriškai pateikiant ieškomus objektus, pavyzdžiui, asmuo pats įsileidžia teisėsaugos pareigūnus į savo patalpas ir/arba pateikia reikšmingus tyrimui įrodymus. Net asmeniui pateikus savanoriškai ieškomus įrodymus, krata nebūtinai yra baigiama, nes pareigūnai dažnu atveju nežino tiksliai ko ieško, todėl krata gali būti tęsiama. Minėtoje situacijoje prievarta nėra naudojama, tačiau tai vis tiek laikoma krata. Prievartos elementas yra reikalingas, kai asmuo nesutinka su krata arba atsisako bendradarbiauti- tuomet pareigūnai gali pasitelkti prievartą, kad atliktų kratą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime pasisakė dėl proporcingumo principo taikant procesines prievartos priemones. Nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai

svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Taigi, iš minėto nutarimo galima išskirti proporcingumo principo reikalavimus procesinės prievartos priemonėms: 1) priemonė turi būti būtina pasiekti tikslui 2) ji neturi varžyti asmens teisių labiau nei reikia šiam tikslui pasiekti; 3) priemonės turi būti proporcingos padarytam pažeidimui, jeigu jos susijusios su sankcijomis. Kratos turi atitikti šiuos reikalavimus, kad būtų užtikrinta, jog ji yra teisėta ir proporcinga. Krata turi būti atliekama siekiant užtikrinti baudžiamojo proceso tikslus, t. y. surasti ir paimiti reikšmingus įrodymus, kurie gali turėti įtakos bylos rezultatui. Jei galima pasiekti tikslą kitomis, mažiau invazinėmis priemonėmis, kratos taikymas gali būti laikomas netinkamu ir neproporcingu. Antra, kratos metu neturi būti varžomos asmens teisės ir laisvės labiau, nei reikia, siekiant šio tikslo. Tai reiškia, kad, jei krata atliekama, ji turi būti ribojama tiek, kiek būtina surasti ir paimiti įrodymus, ir neturi būti apimama didesnė teritorija ar asmenys, nei to reikia konkrečiam atvejui.

Apibendrinant, krata – tai procesinė prievartos priemonė, atliekama siekiant surasti ir paimiti daiktus, dokumentus, asmenis ar lavonus, turinčius reikšmės ikiteisminiam tyrimui ar bylos nagrinėjimui. Krata vykdoma tik turint pagrįstų įtarimų. Nors krata gali būti atliekama ir savanoriškai pateikiant objektus, tai prievartinis veiksmas, ribojantis asmens teises. Dėl to būtina laikytis proporcingumo principo – priemonė turi būti būtina, neperteklinė ir tinkama siekiamam tikslui. Krata gali būti atliekama tik teismo nutartimi, o neatidėliotinais atvejais – prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu.

1.1 Kratos samprata užsienio valstybėse

Pažymėtina, kad pagrindinis visų valstybių kratos sampratos panašumas yra tikslas – siekiama rasti ir paimiti įrodymus galinčius turėti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui ir nagrinėjimui. Ryškus skirtumas yra ikiteisminio tyrimo pareigūnų laisvė atlikti kratą ar kitas procesinės prievartos priemones neturint teismo leidimo. Svarbu paminėti, kad kratos sąlygos ir tvarka nustatoma ne vien nacionaliniais teisės aktais, tačiau ir tam tikrais tarptautiniais teisės aktais, pavyzdžiui, EŽTK 8 straipsnyje, kuris saugo asmens teisę į tai,

kad būtų gerbiamas asmens asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių..., 1995).

Kratą Didžiojoje Britanijoje reglamentuoja Policijos ir nusikaltimų įrodymų įstatymas (angl.- Police and Criminal Evidence Act) ir kiti nacionaliniai teisės aktai. Ryškus skirtumas yra kratos atlikimo tvarka, Didžiojoje Britanijoje policijos pareigūnas teikia prašymą teismo pareigūnui, dažnai veikiančiam kaip teisėjui vadinamam- taikos teisėjas (angl.- „Justice of the Peace“,) kad būtų duotas leidimas atlikti kratą įtariamojo gyvenamojoje vietoje ar kitose patalpose, vietovėje, taikos teisėjas, teismo pareigūnas išduoda leidimą atlikti kratą įsitikinęs, kad yra pagrįstų priežasčių manyti, kad:

(a) buvo padaryta nusikalstama veika; ir

(b) kad yra įrodymų patalpose, kurie tikėtina bus reikšmingi (vieni arba kartu su kitais objektais) nusikaltimo tyrimui; ir

(c) kad šie objektai nėra daiktai, kuriems taikoma teisinė privilegija (pavyzdžiui, konfidenciali informacija, dokumentai tarp advokato ir kliento.) (Police and Criminal Evidence Act, 1984).

Šis taikos teisėjas gali išduoti leidimą, kuris suteikia ikiteisminio tyrimo pareigūnui teisę patekti į nurodytas patalpas ir jose atlikti kratą. Neatidėliotinais atvejais taikos teisėjo leidimas nėra būtinas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai gali atlikti kratą jeigu nėra laiko laukti leidimo atlikti kratą, yra duomenų, kad įrodymai gali būti sunaikinti, paslėpti arba kitos neatidėliotinos aplinkybės pasiekia pareigūnus.

Teismo pareigūnams, taikos teisėjams, yra keliami žemesni reikalavimai nei teisėjams, šie pareigūnai nėra kvalifikuoti teisininkai. Taikos teisėjai gauna mokymus apie teises, galiojančias tam teisme, kuriame jie yra išrinkti arba paskirti (Legal Information Institute, 2023). Taigi, kratos samprata Didžiojoje Britanijoje yra panaši į Lietuvos kratos sampratą, krata turi būti sankcionuota teisminės institucijos, o išskirtiniais, neatidėliotinais atvejais teisminės institucijos nutartis nėra reikalinga.

Prancūzijoje kratą reglamentuoja Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas (pranc.- Code de procédure pénale). Remiantis Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 56 straipsniu, kratą galima atlikti vietose, kuriose gali būti rasti daiktai, dokumentai, raštai, elektroniniai duomenys ar kiti daiktai, kurie gali būti naudingi tiesai nustatyti (Code de procédure pénale, 1959). Kodeksas ypatingą dėmesį skiria kratos atlikimo tvarkai, taip pat 56-3 straipsnyje išskiria tam tikras asmenų grupes, kurių kratas gali atlikti tik tyrimo teisėjas arba prokuroras. Tai apima advokatus, žiniasklaidos atstovus, gydytojus, notarus,

anastolius (Code de procédure pénale, 1959). Kratos objektais gali būti dokumentai, daiktai, elektroniniai duomenys, pinigai, vertybiniai popieriai, gyvūnai, asmenys ir kiti objektai reikšmingi tyrimui. Kaip ir Lietuvoje ir Didžiojoje Britanijoje taikoma išimtis neatidėliotinais atvejais, tokiu atveju krata gali būti atlikta be teismo nutarties. Kita išimtis nurodoma Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekse- kai nusikalstama veika yra vykdoma arba buvo ką tik įvykdyta, tokiu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnai informavę prokurorą turi teisę atlikti kratą ir sulaikyti asmenis be teisminės institucijos nutarties (Code de procédure pénale, 1959).

Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau- JAV) krata reglamentuojama JAV Konstitucijoje, Ketvirtoje pataisoje (angl.- Fourth Amendment), JAV Federaliniame baudžiamojo proceso kodekse (angl.- Federal Rules of Criminal Procedure) bei teismų praktikoje. Ketvirtojoje pataisoje yra įtvirtinta asmens teisė į savo asmenį, būstą, dokumentus ir daiktus nuo nepagrįstų kratų ir areštų, ši teisė neturi būti pažeidžiama, ir jokie kratos orderiai neturi būti išduodami, bet tik esant pagrįstoms priežastims, pagrįstoms priesaika arba patvirtinimu, ir tiksliai aprašant vietą, kurioje bus atliekama krata, ir asmenys ar daiktai, kurie bus paimami (Constitution of United States, Fourth Amendment, 1791). Ketvirtoji pataisa reikalauja pagrįsto pagrindo (angl.- probable cause) egzistavimo prieš išduodant kratos orderį. Pagrįstas pagrindas- tai minimalus įrodymų kiekis, būtinas tam, kad krata, poėmis ar sulaikymas būtų laikomi teisėtais pagal Ketvirtąją pataisą. JAV Aukščiausias Teismas yra nurodęs, kad pagrįstas pagrindas egzistuoja tada, kai patikimi faktai žinomi pareigūnui yra pakankami, kad protingas ir atsargus asmuo manytų, jog bus rasti reikšmingi daiktai arba, kad asmuo, kurį ketinama suimti, padarė nagrinėjamą nusikaltimą (Hall, 2008, p. 336).

Ketvirtos pataisos priėmimas sutelkė JAV teisminių institucijų dėmesį į tai, kas yra nepagrįsta krata. Nepagrįsta krata JAV laikoma neteisėtu įrodymų (pavyzdžiui, narkotikų ar ginklų) paėmimu, elektroniniu būdu perimtu ryšiu ir informacija, gauta neteisėtai pažeidžiant asmens privatumą. Jei krata atliekama su asmens, kurio daiktai tikrinami, sutikimu, net jei sutikimas buvo gautas policijos pareigūnų apgaulės būdu, krata laikoma pagrįsta. (Encyclopedia Britannica, 2023). Be to, JAV teisės aktai ir praktika numato tam tikras išimtis, kai krata gali būti atlikta be orderio, kaip, pavyzdžiui, neatidėliotinosiose situacijose, kai įtariama, kad įtariamasis gali sunaikinti įrodymus arba pabėgti. Tiesa, kad kiekvienu atveju, kai policijos pareigūnai atlieka kratą be orderio, teigdami, kad atsirado neatidėliotinos aplinkybės, jie privalo pateikti įrodymus, kad neturėjo laiko kreiptis dėl kratos orderio, nes buvo įtariama, jog įrodymai gali būti paslėpti ar sunaikinti. Jei byla yra

išsprendžiama prieš teisminį bylos nagrinėjimą arba atmesta, JAV teisėje nėra priemonės, kuri leistų patikrinti, ar krata buvo pagrįsta, ir kaip buvo atlikta ši priemonė. Nėra jokio patvirtinimo dėl kratų be orderio iš jokios institucijos, taip pat nėra galimybių pateikti laikinas apeliacijas dėl nepagrįstos kratos (Kremens, 2020, p. 1594-1595). Tokia JAV išimčių taikymo politika, kai kratos be orderio tampa dažnai taikoma praktika, o ne išimtimi, gali tapti problema, nes tai suteikia teisėsaugos institucijoms pernelyg daug diskrecijos, galinčios pažeisti asmenų teises ir privatumą. Be to, JAV trūksta tinkamų patikrinimo mechanizmų, kad būtų užtikrinta, jog kratos yra atliekamos teisėtai ir pagrįstai.

Italijos baudžiamojo proceso kodeksas (ital.- Codice di procedura penale) numato asmens kratą (ital.- perquisizione personale), kratą patalpose (ital.- perquisizione locale), ir nuo 2008 m. įvestą kompiuterių ir kitų elektroninių sistemų kratą (ital.- perquisizione informatica). Remiantis Italijos baudžiamojo proceso kodeksu visos kratos gali būti atliekamos tik tuo atveju, jei yra pagrindas manyti (ital.- fondato motivo di ritenere), kad asmuo, kuriam atliekama krata, turi daiktus, naudotus nusikaltimui atlikti arba susijusius su nusikaltimu, arba kad šie daiktai yra patalpose, kuriose yra atliekama krata. Taip pat krata gali būti atliekama, jei įtariamasis, kurį reikia suimti, yra toje vietoje, o taip pat jei yra pagrįstų įtarimų, kad duomenys, informacija, kompiuterinės programos ar pėdsakai, susiję su nusikaltimu, yra kompiuterinėje ar telekomunikacinėje sistemoje (Codice di procedura penale, 1988). Pažymėtina, kad nei Italijos Konstitucija, nei Italijos baudžiamojo proceso kodeksas tiesiogiai nenurodo, kad teismas turi išduoti kratos orderį, tačiau Italijos Konstitucijoje yra nurodyta, kad sprendimas taikyti priemones, pažeidžiančias asmens teises ir laisves turi būti sprendžiamas teisminės valdžios institucijos. Kas yra ši teisminė valdžios institucija nėra tiesiogiai išaiškinta, todėl bėgant laikui įsitvirtino supratimas, kad ši institucija apima teisėją ir prokurorą (Kremens, 2020, p. 1596). Todėl, kalbant apie kratą, leidimo atlikti šią priemonę ikiteisminio tyrimo metu išdavimas yra paskirtas prokuroro nuožiūrai. Toks Italijos kratos reglamentavimas yra neįprastas ir painus, palyginti su kitomis valstybėmis, kuriose pirmiausia teismas turi teisę nutartimi sankcionuoti teisėsaugos institucijoms atlikti kratą, o tik neatidėliotinais atvejais krata galima be teismo nutarties.

Išanalizavus keturių užsienio valstybių ir Lietuvos kratos sampratą, matomas ryškus panašumas - visos valstybės reglamentuojant kratos sampratą skiria daug dėmesio asmens teisėms, būsto neliečiamumui ir asmens privačiam gyvenimui. Dauguma valstybių numato, kad krata atliekama teismo nutartimi, o neatidėliotinais atvejais - prokuroro arba

teisėsaugos pareigūno nutarimu. Išskirtinė yra Italija numatanti, kad kratos skyrimas ikiteisminio tyrimo metu buvo paskirtas prokuroro nuožiūrai.

Lyginant skirtingą valstybių reglamentavimą dėl kratos tvarkos, Italijos modelis iškelia svarbų klausimą dėl prokuroro įgaliojimų ribų ir galimos rizikos dėl galimo žmogaus teisių pažeidimo atliekant kratą. Rašto darbo autoriaus nuomone krata paprastai turėtų būti išskirtinai teismo kontrolėje siekiant apsaugoti asmens teises ir laisves nuo neteisėtos kratos. Lietuvoje krata ne neatidėliotinu atveju negali būti atliekama be teismo nutarties, nes tai pažeistų Konstitucijoje įtvirtintą normą, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). JAV nors numato griežtą kratos reguliavimą ir reikalauja teismo kratos orderio išdavimo, tačiau neturi kontrolės ir patikrinimo mechanizmo kratoms atliktoms neatidėliotinais atvejais, todėl JAV galėtų sukurti nepriklausomą instituciją, kuri tikrintų kratos be orderio teisėtumą ir užtikrintų, kad teisėsaugos pareigūnai laikytųsi numatytų teisės normų.

1.2 Kratos ir poėmio santykis

BPK 147 straipsnyje įtvirtinta procesinė prievartos priemonė, poėmis, kuris yra panašus į kratą, todėl šiame poskyriuje bus aptariamas kratos ir poėmio ryšys. Poėmis yra daiktų ar dokumentų paėmimas, kurie turi reikšmės nusikalstamai veikai tirti, ir tik tada kai yra tiksliai žinoma kur tie daiktai yra ar kas juos turi. Iš pirmo žvilgsnio šios dvi procesinės prievartos priemonės atrodo identiškos- daiktų ar dokumentų paėmimas, kuris turi reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Pirmas skirtumas, kurį pastebime BPK yra, kad poėmio metu jau tiksliai žinoma ką, iš ko reikia paimti, tuo tarpu kratos metu tik abstrakčiai tikimasi kažką surasti ir paimti (Bučiūnas, Gruodytė, 2009, p. 210). Poėmio panašumą į kratą lemia tai, kad yra nemažai BPK straipsnių, kurie reglamentuoja abu šiuos procesinius veiksmus (BPK 149, 150, 150¹ straipsniai). Poėmio ir kratos atlikimo tvarka sutampa: poėmis gali būti daromas motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, tačiau neatidėliotinais atvejais poėmis gali būti daromas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu. Tokiu atveju per tris dienas nuo poėmio padarymo turi būti gaunamas ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimas dėl padaryto poėmio teisėtumo. Jei ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimas per šį terminą negaunamas, visi paimti daiktai ir dokumentai turi būti grąžinami asmenims, iš kurių jie paimti, o poėmio rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip

įtariamojo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis (Goda *et al.*, 2005, p. 264). Pagal BPK 147 straipsnį Asmenys, turintys paimtinius daiktus ar dokumentus, privalo nekliudyti poėmį atliekantiems pareigūnams, nevykdantiems šios pareigos asmenims gali būti paskirta bauda remiantis BPK 163 straipsniu. Taip pat darant poėmį turi dalyvauti tam tikri asmenys, kurie sutampa su kratoje dalyvaujančiais asmenimis, t. y. BPK 145 straipsnio 4 dalis numato buto, namo ar kitų patalpų savininkų, nuomotojų, valdytojų, pilnamečių jų šeimos narių ar artimųjų giminaičių dalyvavimą kratoje ar poėmyje, o jeigu atliekama įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje- tos įmonės, įstaigos ar organizacijos atstovo dalyvavimą. Jeigu negalima užtikrinti tokių asmenų dalyvavimo, krata ar poėmis turi būti atliekamas kviestinio ar savivaldybės institucijos atstovo akivaizdoje. Ši nuostata saugo asmenį nuo galimų asmens teisių pažeidimų poėmio ar kratos metu.

Antras skirtumas yra tai, kad priešingai nei atliekant krata, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje arba ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarime turi būti tiksliai nurodoma kokius daiktus siekiama paimti ir kokia jų tiksli buvimo vieta. Numatyti tikslią daikto vietą yra sudėtinga, ikiteisminio tyrimo pareigūnai dažniausiai turi informacijos apie daikto buvimo vietą iš nukentėjusiųjų, liudytojų, įtariamųjų, eksperto išvadų, dokumentų ir kitų šaltinių (Goda *et al.*, 2003, p. 368). Tačiau tai nereiškia, kad daiktas ar dokumentas negalėjo būti perkeltas į kitą vietą. Jeigu nėra tiksliai žinomi daiktai, jų vieta, poėmis negali būti atliekamas, turi būti atliekama krata. Atliekant poėmį gali iškilti poreikis paimti ir kitus daiktus, kurie nebuvo numatyti paimti, tokiu atveju poėmį atliekantis pareigūnas priima nutarimą tokius daiktus paimti ir per tris dienas nuo poėmio turi kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl tokio papildomų daiktų ar dokumentų poėmio teisėtumo patvirtinimo.

Poėmio objektų sąrašas yra šiek tiek siauresnis negu kratos, atliekant poėmį nesiekama rasti ieškomų asmenų ar lavonų, visi kiti objektai yra analogiškai kaip ir atliekant krata (Ancelis *et al.*, 2011, p. 143). BPK 147 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, jog jeigu asmuo turintis paimtinius daiktus ar dokumentus, jų neatiduoda, tie daiktai ar dokumentai gali būti paimami prievarta. Paprastai poėmio metu objektai yra perduodami geranoriškai, tačiau kaip ir nurodyta BPK jie gali būti paimami prievarta. Jeigu asmuo, pas kurį daromas poėmis, išduoda daiktus, dokumentus ar kitus objektus gera valia, poėmis tuo baigiamas (Goda *et al.*, 2003, p. 373).

Išnagrinėjus poėmio sampratą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje, iškyla klausimas, kam reikalingas poėmis, jei kita procesinės prievartos priemonė - krata, yra sąlyginai tapati poėmiui? Atliekant krata, objekto buvimo vieta taip pat gali būti tiksliai žinoma, ji gali būti vykdoma dėl vieno konkretaus objekto, tačiau kratos metu leidžiama

paimti ir kitus objektus, kurie gali turėti reikšmės tyrimui. Dėl to kratos taikymo sritis yra platesnė nei poėmio. Šios dvi priemonės yra panašios savo samprata ir atlikimo tvarka. Todėl galima daryti išvadą, kad poėmis yra neefektyvus ir nereikalingas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje, kai egzistuoja krata, atliekanti tas pačias funkcijas.

BPK 148 straipsnis numato išimtį- pašto siuntų poėmį, straipsnyje nepateikiamas pašto siuntos sąvokos išaiškinimas. Lietuvos Respublikos pašto įstatymo 2 straipsnio 12 dalyje yra nurodoma, kad pašto siunta – adresuota ir išsiųsti paruošta siunta, įskaitant korespondencijos siuntas ir pašto siuntinius, kurią turi pristatyti pašto paslaugos teikėjai. (Lietuvos Respublikos pašto įstatymas, 1999). Iš šios sąvokos galime suprasti, kad pašto siunta apima visas siuntas, kurias turi pristatyti pašto paslaugos teikėjai. Pašto siuntų poėmį remiantis Griežtesnis reglamentavimas nustatytas atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos 22 straipsnis, garantuojantis žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą, kurio dalis yra ir asmens susirašinėjimo ir kitokio sužinojimo neliečiamumas, numato, kad ši žmogaus teisė gali būti varžoma tik motyvuotu teismo sprendimu (Goda *et al.*, 2005, p. 264). Kitas aspektas kodėl pašto siuntų poėmiui yra taikomas griežtesnis reglamentavimas yra tai, kad asmuo, kurio pašto siuntiniai yra paimami nieko apie paėmimą nežino, asmeniui nėra pranešama informacija apie pašto siuntų poėmio paskyrimą, tam tikrą laiką ši informacija yra nevieša.

Nagrinėjant teismų praktiką matoma, kad dažnu atveju pašto siuntų poėmis turėtų būti atliekamas turint pagrindo manyti, kad yra siunčiamos, gaunamos arba kitaip įgyjamos narkotinės ar psichotropinės medžiagos, iš apyvartos išimti daiktai. Deja, ši priemonė yra retai taikoma ikiteisminio tyrimo metu. Remiantis teismų praktika, ikiteisminio tyrimo pareigūnai dažnu atveju atlieka įvykio vietos apžiūrą arba kriminalinės žvalgybos veiksmus, o ne pašto siuntų poėmį, paimdami ir apžiūrėdami daiktus paštomatuose, pašto dėžutėse arba pašte. Tokie veiksmai tikėtina atliekami, nes apžiūrai nėra reikalinga teismo sankcija. Tokie pareigūnų veiksmai yra labai ydingi ir formuojantys neteisingą praktiką.

Ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartyje motyvuoja pašto poėmio darymą, nustato, kokiomis sąlygomis bus atliekamas šis veiksmas, be to, nurodo, kuris pareigūnas darys poėmį ir kuris prokuroras, teisėjas ar teismas tikrins pašto siuntas (Goda *et al.*, 2003, p. 370). Atsižvelgiant į tai, kad taikant pašto siuntų poėmį nėra tiksliai žinoma kada asmuo gaus ar išsiųs pašto siuntą, pareigūnai turi būti pasirengę operatyviai reaguoti į informaciją apie gautą ar siunčiamą naują siuntą bei jos patikrinimo metu gautos informacijos pagrindu atlikti kitus procesinius veiksmus (Pvz. susipažinę su pašto siuntos turiniu ir gavus

informacijos apie paslėptus ieškomus daiktus, pareigūnai turi nedelsdami organizuoti kratą).

Komentuojamas straipsnis nenurodo asmenų, kuriems galima taikyti šią procesinę prievartos priemonę. Tačiau tai nereiškia, kad pašto siuntų poėmį galima taikyti bet kuriems asmenims, kadangi žmogaus susirašinėjimo ir susižinojimo slaptumą saugo įstatymas. Pašto siuntų poėmį galima taikyti įtariamajam ar su juo susijusiems asmenims (žinios apie asmens ryšį su įtariamuoju turi būti pagrįstos ikiteisminio tyrimo medžiagos duomenimis) (Goda *et al.*, 2003, p. 370).

Žinoti tikslią daikto ar dokumento buvimo vietą kaip minėta yra sudėtinga, o dažnai net ir neįmanoma. Jeigu daikto ar dokumento vieta yra tiksliai nežinoma, ikiteisminio tyrimo pareigūnai atlieka kratą, taigi, bet koku atveju kratos ir poėmio rezultatas toks pat, daiktas yra paimamas. Be to, kratos ir poėmio tvarka yra tokia pati, reglamentuota BPK 149 straipsnis, kas suponuoja šių priemonių panašumą.

2. KRATOS ELEMENTAI

2.1 Kratos vietos apibrėžimas teismų praktikoje

Vietos, kuriose daromos kratos yra įvairios, tai gali būti patalpa, gyvenamoji vieta, darbo vieta, transporto priemonė, miškas, vandens telkinys, žemė ir kitos vietos, kuriose gali būti nusikalstamos veikos tyrimui svarbūs objektai. Kratos vietos pasirinkimas yra reikšmingas aspektas kratos teisėtumo sąlygoje, jei vieta, kurioje daroma krata nėra tiesiogiai susijusi su ikiteisminiu tyrimu ar neturima duomenų apie tam tikro objekto galimą buvimą toje vietoje, tokiu atveju krata gali būti laikoma neteisėta. Pažymėtina, kad krata turi būti atliekama tik vietoje, kurioje yra reali tikimybė rasti ir paimti nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti reikšmingus objektus bei kratos vieta turi būti aiškiai nurodyta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje ar kitame proceso akte.

Yra išskiriamos kelios kratos rūšys pagal vietą, kurioje atliekama krata:

1. Patalpa (butas, gyvenamasis ar sodo namas, ūkinis statinys tarnybinės ar pagalbinės patalpos, garažas, jachta, bet kokia nuosavybė (parduotuvė, kavinė, kioskas, įmonė ir kt.).
2. Vietovės (žemės, miško, vandens telkinio ir pan.). Ši krata atliekama, kai turima pagrindo manyti, kad daiktai ar kiti objektai gali būti paslėpti lauko teritorijoje, miške, vandens telkiniuose ar kitose panašiose vietose. Dažnu atveju subjektai slepia nusikaltimo įrankius užkasdami miške arba paslėpdami lauke.
3. Asmens. Asmens krata įtvirtinta BPK 146 straipsnyje kaip atskira procesinė prievartos priemonė. Jos metu tikrinama įtariamojo asmens apranga, daiktai siekianti surasti ir paimti daiktus susijusius su nusikalstama veika.
4. Transporto priemonė ir kt. (Kurapka *et al.*, 2013, p. 177)

Šios kratos rūšys atspindi BPK 145 ir 146 straipsniuose, kurie apibrėžia kiekvienos iš šių kratos rūšių atlikimo tvarką ir sąlygas. Priklausomai nuo kratos rūšies skiriasi jų atlikimo taktika ir tvarka.

Dažniausiai kreipiantis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl leidimo atlikti kratą prašoma ją atlikti konkrečiame objekte, jo priklausiniuose (pavyzdžiui, gyvenamajame name ir ūkiniuose pastatuose ir pan.) bei bendro naudojimo patalpose, jeigu tokios yra. Vis dėlto atliekant kratą gali iškilti būtinybė ją atlikti greta esančiuose objektuose (pavyzdžiui, kaimynystėje esančiame name). Tokiu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras,

nedarydamas ilgos pertraukos tarp kratų, turi priimti nutarimą dėl kratos greta esančiame objekte bei ją ten nedelsiant atlikti (Ancelis *et al.*, 2011, p. 139-140). Prieš atliekant kratą ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi išanalizuoti vietovę ir pasiruošti kratos atlikimui, tam, kad būtų gautas leidimas atlikti kratą visoje reikalingoje vietovėje.

Vieta, kurioje daroma krata yra taip pat svarbi kratos tvarkos nustatymui, priklausomai nuo vietos gali būti nustatomos tam tikros specifinės taisyklės ar išimtys. BPK 149 straipsnio 5 dalis įtvirtina kratą žemėje, miške, vandens telkiniuose, tokia krata gali būti daroma nedalyvaujant savininkui, nuomotojui ar valdytojui, tačiau šiems asmenis vėliau turi būti pranešama raštu apie darytą kratą. Šios vietovės savininką nustatyti gali užtrukti, o ir tokia vietovė yra prieinama dažniausiai ne vien savininkui, bet ir kitiems asmenims. Pavyzdžiui, jeigu tai yra miškas, jame gali lankytis daug asmenų. Ši išimtis nereikia, kad nereikia ieškoti šių objektų savininko, nuomotojo ar valdytojo. Turi būti imtasi priemonių šiems asmenims surasti. Nepavykus surasti arba išimtiniais atvejais, atsižvelgiant į tyrimo taktiką, siekiant nepakenkti turimo sėkmei, krata gali būti daroma be objekto savininko, nuomotojo ar valdytojo (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 301). Toks reglamentavimas saugo kratos rezultatus bei nepažeidžia asmens privatumo, kadangi nėra patenkama į patalpas, o apieškoma vietovė.

Priklausomai nuo vietos, kurioje daroma krata skiriasi kratos atlikimo taktika. Atliekant automobilio kratą tikslinga, kad dalyvautų automobilių technikos specialistas, kuris padėtų pastebėti galimus pakeitimus automobilyje. Atliekant kratą dideliame plote tikslinga vietovę suskirstyti dalimis, kurias kiekvienas teisėsaugos pareigūnas apžiūrės. Apžiūrimi visi krūmai, gėlynai, supurenta dirva, medžiai, akmenys ir kiti vietovėje esantys objektai. Nusikalstamai veikai reikšmingi daiktai gali būti užkasti, paslėpti įvairiausiose vietose, todėl labai svarbu nuodugniai apžiūrėti visą kratos vietą. Tokių vietovių krata yra sudėtinga, reikalaujanti pasiruošimo prieš kratą ir kratos eigos metu, rizika praleisti ieškomus objektus netinkamai pasiruošus gana didelė (Kurapka *et al.*, 2013, p. 195).

Atliekant kratą patalpose atsižvelgiama į tai, kad ieškomi objektai gali būti išrinkti ar paslėpti patalpoje esančiuose daiktuose, objektai gali būti sunaikinti arba nuslėpti, perkelti į kitą vietą. Visi patalpoje esantys daiktai turi būti apžiūrėti, atidaryti, atkreiptinas dėmesys į patalpos pasikeitimus, perdažytas sienas, paveikslus, veidrodžius, naujų tapetų užklįjavimą ar kitokius pasikeitimus, kurie galėtų būti ieškomo objekto maskavimui pasitelkti. (Kurapka *et al.*, 2013, p. 192). Kratos plano sudarymas ir tinkamos taktikos pasirinkimas atliekant kratą patalpose yra esminiai veiksniai, užtikrinantys, kad krata būtų vykdoma efektyviai ir pasiektų sėkmingų rezultatų.

Atkreiptinas dėmesys, kad BPK 145 straipsnio 1 dalis įtvirtina, kad kai yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitokioje vietoje yra nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu gautų ar įgytų daiktų bei vertybių, taip pat daiktų ar dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti, arba kad koks nors asmuo jų turi, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras jiems surasti ir paimti gali daryti kratą. Ši įstatymo norma nenumato, kaip tokia patalpa ar vieta turi būti identifikuojama, nagrinėjant kratos sampratą ir teisėtumo sąlygas, manytina, kad krata gali būti atliekama tik konkrečioje vietoje, kurią ikiteisminio tyrimo teisėjas nurodo nutartyje. Ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartyje nurodo konkretų nekilnojamojo turto adresą arba unikalųjį numerį. Teismų praktikoje iškyla problemų, kai tam tikra vieta turi neidentifikuotų statinių, pavyzdžiui, malkinė, sandėliukas ir panašiai. Toliau pateikiamas teismų praktikos pavyzdys iškilus klausimui dėl neidentifikuoto statinio.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2018 m. gegužės 3 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-699/2018 pasisakė dėl kratos teisėtumo malkinėje, kuri nebuvo registruota VĮ Registrų centre ir buvo už nuosavybės teisę priklausančio sklypo ribų.

Teisėjų kolegija nurodė, kad nagrinėjamoje byloje nustatyta, jog nors malkinė, kurioje rastos narkotinės ir psichotropinės medžiagos, buvo pastatyta už nuteistojo sūnui A. J. nuosavybės teisę priklausančio sklypo ribų ir nebuvo registruota VĮ Registrų centre, tačiau ją faktiškai naudojosi, ją valdė E. J. ir jo šeima. Atsižvelgdami į tai, abiejų instancijų teismai padarė pagrįstą išvadą, kad šia malkine E. J. faktiškai naudojosi kaip pagalbine patalpa pagrindinio objekto atžvilgiu, todėl atliekant kratą ikiteisminio tyrimo teisėjos nutartyje nustatytos kratos ribos peržengtos nebuvo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos apžvalga, 2018). Apibendrinant, LAT teisėjų kolegija išaiškino, kad nors ir ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje nebuvo nurodyta konkreči patalpa, malkinė, kurioje ikiteisminio tyrimo pareigūnai atliko kratą, tačiau krata buvo teisėta ir kratos ribos peržengtos nebuvo, nes BPK 145 straipsnio 1 dalyje nurodytas pagrindas kratai suponuoja, kad ši procesinė prievartos priemonė gali būti taikoma nepriklausomai nuo to, kas disponuoja, turi nuosavybės teisę kokį nors objektą, kuriame bus daroma krata, taip pat kratą galima atlikti ne tik pas įtariamąjį, bet ir pas kitą asmenį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-699/2018).

Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2016 m. gegužės 10 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-175-222/2016 pasisakė dėl kratos atliktos pagalbinėse patalpose, neidentifikuotame daugiabučio namo rūsyje, nors motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi kratą leista atlikti bute. Pažymėtina, kad susidariusioje situacijoje

objektyvios kliūtys (aplinkybės dėl pagalbinių patalpų neidentifikavimo, kaip priklausančių konkrečioms butų savininkams) neleido nutartyje, kuria leista atlikti kratą, tiksliai įvardyti pagalbinės patalpos numerio, tačiau tai nereiškia, kad ji atlikta neturint leidimo. Svarbu tai, kad šios procesinės prievartos priemonės atlikimo pagrindas, kaip minėta, buvo nurodytas motyvuotoje ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, taip pat nurodyta vieta – konkretus namas, butas ir jo savininkė, tame name esančios pagalbinės patalpos, juo labiau kad, kaip nustatyta byloje, tokių patalpų raktais disponavo R. M., šiais raktais ir pasinaudota kratos metu įeinant į patalpą, kuria jis naudojosi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-175-222/2016).

Paminėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai patvirtina, kad sprendžiant dėl kratos teisėtumo itin svarbus ne vien formaliai nutartyje nurodytas vietos, patalpos, adresas, bet faktinis patalpos valdymas, disponavimas ja. Teismų praktika pažymi, kad BPK 145 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas kratos pagrindas leidžia šią procesinę prievartos priemonę taikyti plačiau - ir kitose nei tiesiogiai nurodyta nutartyje, jei iš aplinkybių matyti, kad šios vietos yra susijusios su kratomu asmeniu, asmuo naudojasi ta patalpa. Taigi, vertinant kratos teisėtumą, esminiu aspektu yra ne formaliai registruotas VĮ Registrų centre adresas, o faktinis patalpų naudojimas.

Apibendrinant, krata atliekama įvairiose vietose, patalpose, gyvenamosiose vietose, darbo vietose, transporto priemonėse, miškuose, vandens telkiniuose, žemėje ir kitose vietose, kuriose gali būti reikšmingi objektai. Krata turi būti atliekama tik ten, kur yra tikimybė rasti ir paimti objektus, kurie yra svarbūs nusikalstamos veikos tyrimui. Atliekant kratą, gali prireikti pakeisti taktiką, priklausomai nuo vietos pobūdžio, pavyzdžiui, automobilio kratą gali atlikti technikos specialistas, o didesnėse vietovėse būtina suskirstyti teritoriją ir apžiūrėti visus objektus. Kratos vieta, įskaitant neidentifikuotus statinius, taip pat turi būti nustatyta teisėjo nutartyje, tačiau teismų praktikoje pripažįstama, kad krata gali būti atliekama ir tose vietose, kurios faktiškai naudojamos, nors jos nėra įregistruotos.

2.2 Kratos procese dalyvaujantys asmenys ir jų teisės

Kratos metu dalyvauja kelios asmenų grupės, kurios atlieka specifines funkcijas užtikrinant kratos efektyvumą, teisėtumą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kurie atlieka pačią kratą, įgyvendina kratos planą, apieško patalpas arba vietovę, randa ir paima

reikšmingus objektus. Darant kratą taip pat gali dalyvauti prokuroras, kuris prižiūri kratos eigą, užtikrina asmens teisių apsaugą.

Darant kratą bute, name ar kitose patalpose pagal BPK 145 straipsnio 4 dalį turi dalyvauti savininkas, nuomotojas, valdytojas, pilnametis jų šeimos narys ar artimasis giminaitis, o darant kratą įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje, – tos įmonės, įstaigos ar organizacijos atstovas. Tačiau šių asmenų dalyvavimas ne visais atvejais yra įmanomas. Bet ir tokiu atveju siekiant, kad dėl kratos atlikimo teisėtumo ir jos rezultatų nekiltų procesui trukdančių ginčų, teisėsaugos pareigūnams yra draudžiama vieniems atlikti kratą. Todėl nesant galimybės daryti kratą dalyvaujant aptartiems asmenims, krata daroma kviestinio ar savivaldybės institucijos atstovo akivaizdoje. Kviestinis- tai bet koks fizinis pilnametis asmuo, procese neturintis jokio kito procesinio statuso (Goda *et al.*, 2005, p. 261). Tokių asmenų dalyvavimas užtikrina, kad vėlesniame etape kratos atlikimo aplinkybės nebūtų kvestionuojamos dėl galimų procedūrinių pažeidimų.

Darant kratą žemėje, miške, vandens telkiniuose kaip jau minėta anksčiau gali ir nedalyvaujanti savininkas, nuomotojas ar valdytojas, tačiau šiems asmenims vėliau turi būti pranešama raštu apie darytą kratą.

Remiantis BPK 44 straipsnio 11 dalimi ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras privalo imtis priemonių, kad krata nebūtų taikoma nepilnamečio akivaizdoje, tačiau jeigu krata buvo atlikta nepilnamečio akivaizdoje turi būti informuota valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija. Išskyrus atvejus, kai pats nepilnametis yra įtariamas nusikalstamos veikos padarymu. Ši norma saugo nepilnamečio vaiko interesus nuo galimo neigiamo poveikio.

Taigi, kratos metu dalyvauja ikiteisminio tyrimo pareigūnai, taip pat gali dalyvauti prokuroras esant poreikiui. Krata gyvenamosiose patalpose turi būti vykdoma dalyvaujant vienam iš šių asmenų: savininkui, nuomotojui, valdytojui ar artimam giminaičiui. Analizuojant šią nuostatą kyla klausimas – kurio iš minėtų asmenų pirmiausia turi būti ieškoma prieš atliekant kratą? Esminis kriterijus šiuo atveju yra faktinis gyvenamosios patalpos valdymas, t. y. tas asmuo, kuris tuo metu turi realų ryšį su kratos vieta. Pavyzdžiui, jeigu asmuo nuomojasi gyvenamąsias patalpas, būtent jis, o ne jų savininkas, turėtų dalyvauti kratą atliekant. Formalus (juridinis) ryšys įgyja reikšmę tik tuo atveju, kai faktinis valdytojas negali dalyvauti. Tokiu atveju gyvenamosios patalpos savininkas gali būti kviečiamas atidaryti patalpas ir dalyvauti kratos atlikimo metu, siekiant užtikrinti proceso teisėtumą bei skaidrumą.

Kratoje dalyvaujantys asmenys turi teisę dalyvauti kratos metu, matyti visą kratos eigą, matyti visus objektus, kurie yra paimami, taip pat skaityti kratos protokolą ir reikšti pretenzijas. Asmenų dalyvavimo darant kratą tikslas iš esmės yra šio procesinio veiksmo kontrolė, viena iš svarbių asmens teisių užtikrinimo garantijų, todėl tam, kad ši garantija būtų veiksminga, asmenys turi būti pakankamai informuoti, jog galėtų pastebėti ir prireikus apskųsti eventualius pažeidimus; esminę reikšmę turi tinkamas darant kratą dalyvaujančių asmenų supažindinimas su sprendimu dėl procesinės priemonės taikymo ir jų dalyvavimo esmės išaiškinimas, realių galimybių vykdyti jų kontrolės funkciją sudarymas (Merkevičius, 2024, p. 257).

Kratos protokole surašomi rasti bei paimti daiktai arba dokumentai, išsami kratos eigą, naudotos techninės priemonės, asmenų veiksmai, jeigu, pavyzdžiui, savanoriškai pateikė kratos objektus. Kratos protokole nėra aprašomi pareigūnų veiksmai, todėl darytina išvada, kad kratos protokolą neapsaugo kratoje dalyvaujančių asmenų teisių nuo nepagarbaus ar orumą žeminančio elgesio. Galimą asmens teisių pažeidimo riziką žymiai sumažintų vaizdo ir garso įrašų darymas kratos metu, pareigūnų veiksmai būtų užfiksuojami vaizdo ir garso medžiagoje, taip pat tokių įrašų darymas galėtų veikti prevenciškai, pareigūnai žinantys, kad yra daromas įrašas tikėtina nesieltų nepagarbiai, žeminančiai su kratoje dalyvaujančiais asmenimis. Dauguma pareigūnų turi garso ir vaizdo įrašymo priemones, todėl privalomas garso ir vaizdo įrašymas nekainuotų papildomų kaštų. Šiuo metu BPK 149 straipsnio 9 dalis numato, kad dalyvaujančių asmenų prašymu daromas garso ir vaizdo įrašas. Siekiant užtikrinti asmens teisių apsaugą kratos metu siūlytina keisti šią normą, numatant, kad kratos ar poėmio metu, kai nėra kviestinių, daromas garso ir vaizdo įrašas.

Apibendrinant, ikiteisminio tyrimo pareigūnai kratos metu turi įvairias teises, kurios gali apriboti asmens teises, todėl būtina užtikrinti, kad krata būtų atliekama laikantis teisės normų ir neperžengiant kratos ribų. Pakeitus BPK 149 straipsnio 9 dalį būtų užtikrinamas asmens teises gerbiantis pareigūnų elgesys kratos metu, o jeigu pareigūnai elgtųsi žeminančiai, vaizdo ir garso įrašas padėtų kratoje dalyvaujantiems asmenims įrodyti tokį pareigūnų elgesį.

2.3 Kratos atlikimo eiga

Kratą galima suskirstyti į kelis etapus: 1) parengiamoji 2) darbinė, 3) rezultatų fiksavimas (Kurapka *et al.*, 2013, p. 178). Parengiamajame etape yra sudaromas planas,

pasiruošiama vykti į vietą ir atvykstama į vietą. Darbiniame etape yra išsamiai apžiūrima vieta, o rezultatų fiksavimo etape yra rašomas kratos protokolai, paimtų daiktų apyrašas, supakuojami ir užantspaudojami daiktai.

Pasirengti daryti kratą reikia labai kruopščiai, apgalvojant ko bus ieškoma, pas ką, kur, kada, kaip, kas turi dalyvauti kratos metu, kokias reikia pasiimti technines priemones. Labai svarbu surinkti kuo daugiau informacijos kokia bus vieta, vietos aplinka, renkama informacija apie kratos vietoje gyvenančius asmenis, kaimynus (Kurapka *et al.*, 2013, p. 178). Išanalizuojamas patekimas į patalpas, svarbu, kad asmenys pas kuriuos atliekama krata neįtartų apie galimą kratą, netikėtumo faktorius yra svarbus kratos metu, kadangi asmenys gali sunaikinti įrodymus jeigu sužino apie kratą. Svarbu apgalvoti net tokius aspektus kaip naminius gyvūnus, tvoras, kelio užtvartus, kadangi jie gali pasunkinti patekimą į patalpas ar pareigūnai gali prarasti netikėtumo faktorių. Kruopštus pasiruošimas kratai, numatymas visų sąlygų, atvejų, gali nulemti, kad krata bus atlikta teisingai ir duos siekiamų rezultatų.

Atvykus į kratos vietą, prasideda darbinis etapas. Kratai pasiruošiamas susipažįstama su vieta, jos padėtimi, aplinka, numatoma, kokiais būdais ji turėtų būti daroma, patikslinamas taktinis paieškos veiksmų eiliškumas, paskiriamos užduotys kratos dalyviams (Kurapka *et al.*, 2013, p. 179). Po to pradedama krata, ikiteisminio tyrimo pareigūnas praneša kratomajam savo duomenis, parodo tarnybinį pažymėjimą ir nutartį kratai atlikti. Kratomasis asmuo turi pasirašyti ant nutarties, parašu patvirtina, kad susipažino su dokumentu. Nors įstatymas imperatyviai nenumato, tačiau rekomenduotina vieną nutarties ar nutarimo dėl kratos nuorašą įteikti asmeniui, pas kurį daroma krata (Ancelis *et al.*, 2011, p. 138). Po šių veiksmų ikiteisminio tyrimo pareigūnas pasiūlo asmeniui geranoriškai atiduoti nutarime nurodytus daiktus ar dokumentus. Jeigu asmuo atiduoda kratos objektus savanoriškai krata gali būti baigiama, tačiau tai nereiškia, kad krata privalo būti baigiama, pareigūnas dažnai konkrečiai nežino kokie reikšmingi tyrimui daiktai ar dokumentai gali būti patalpoje, todėl net geranoriškai atidavus daiktus krata gali būti tęsiama.

Baigus apžiūrėti kratos vietą, surinkus visus reikšmingus tyrimui objektus, krata baigiama ir pradedamas kratos rezultatų fiksavimas.

2.4 Kratos rezultatų fiksavimas

Kratos eiga ir rezultatai fiksuojami kratos protokole. Atlikus kratą, prieš pradedant pildyti kratos protokolą, rasti kratos objektai turi būti išdėstyti atlaisvintoje vietoje ir parodyti visiems kratoje dalyvavusiems asmenims. Visi rastieji objektai yra išsamiai nurodyti kratos protokole, nurodant jų kiekį, svorį bei individualias savybes (serijinius numerius, subraižymus, defektus ir pan.). Jei buvo rasta daug daiktų, jie gali būti išvardijami apyraše, kuris pridedamas prie kratos protokolo. Kratoje dalyvaujančių asmenų akivaizdoje paimti objektai turi būti supakuojami, užantspauduojami ir tai pažymima protokole. Baigtas pildyti kratos protokolas turi būti pateikiamas susipažinti kratoje dalyvavusiems asmenims, jie turi teisę jame nurodyti savo pastabas dėl kratos atlikimo. Susipažinę su protokolo turiniu, jį pasirašo visi kratoje dalyvavę asmenys ir ją atlikę pareigūnai. Pasirašius protokolą, kratoje dalyvavusiam asmeniui pasirašytinai turi būti įteiktas kratos protokolo nuorašas, kuris taip pat turi būti patvirtintas visų kratoje dalyvavusių asmenų parašais (Ancelis, 2011, p. 142-143).

Kratos protokolą sudaro trys dalys – įžanginė, aprašomoji ir baigiamoji. Kratos protokolas turi atitikti BPK 179 straipsnyje numatytus bendruosius reikalavimus, keliamus procesinių veiksmų atlikimo protokolams bei specialiuosius reikalavimus nurodytus BPK 149 straipsnyje (Ancelis, 2011, p.142). Protokole remiantis BPK 179 straipsnio 2 dalimi turi būti nurodyta tyrimo veiksmo atlikimo vieta ir laikas (data ir valanda); tyrimo veiksmą atliekantis asmuo ir visi asmenys, kurie dalyvauja ar kurių akivaizdoje tai atliekama; apklaustų asmenų parodymai arba kitų tyrimo veiksmų aprašymas ir rezultatai; asmenų, kurie dalyvavo atliekant tyrimo veiksmą ar kurių akivaizdoje jis atliktas, pareiškimai. Jeigu atliekant tyrimo veiksmą buvo panaudotos techninės priemonės, protokole turi būti nurodytos jų naudojimo sąlygos ir tvarka (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Atkreiptinas dėmesys į paimtų objektų supakavimą, užantspaudavimą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartyje baudžiamojo byloje Nr. 2k-382/2014 kasatoriaus teigia, kad buvo pažeista BPK 149 straipsnyje nustatyta daiktų paėmimo tvarka, paimti daiktai vietoje nebuvo supakuoti ir užantspauduoti.

Teisėjų kolegija pasisakė, kad kaip matyti iš kratos protokolo, jame nurodyti paimtų daiktų, taip pat ir trijų striukių individualūs požymiai. BPK 149 straipsnio 7 dalies nuoroda, kad paimti daiktai kratos vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami, nėra imperatyvi. Taigi šio reikalavimo nesilaikymas ar galimybių nebuvimas vietoje supakuoti ir užantspauduoti paimamus daiktus pats savaime nereiškia, kad paimti daiktai negali būti laikomi įrodymais. BPK nereikalauja, kad daiktai, kuriuos turi tirti specialistai,

prieš juos pateikiant specialistams būtų apžiūrėti ikiteisminio tyrimo pareigūnų (BPK 205 straipsnis), todėl kasatoriaus abejonės, kodėl nebuvo aptikti kraujo pėdsakai anksčiau, nesusijusios su BPK reikalavimų vykdymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2k-382/2014). Šios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties pateikta išvada, kad BPK 149 straipsnio 7 dalies nuoroda dėl daiktų supakavimo ir užantspaudavimo nėra imperatyvi, kelia klausimų baudžiamojo proceso teisės taikymo kontekste. Minimu atveju teismas pažymėjo, kad kratos protokole buvo nurodyti individualūs daiktų ir striukų požymiai, todėl nesupakavimas ir neužantspaudavimas kratos metu nesukėlė rizikos šiems daiktams nebūti laikomais įrodymais. Toks teismo vertinimas gali būti pateisinamas BPK 149 straipsnio 7 dalies vartojama formuluoje „kaip įmanoma“, tokia straipsnio formuluoje suponuoja, kad kratos objektai dėl tam tikrų priežasčių gali būti nepakuojami ir neužantspauduojami. Tačiau manytina, kad nesant objektyvių priežasčių, pavyzdžiui, didelio objekto dydžio, turi būti laikomasi šios įstatymo nuostatos, o nesilaikymas turi būti pagrįstas.

Lietuvos apeliacinis teismas 2016 m. vasario 26 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-251-307/2016 nurodė, kad tiek nuteistasis, tiek jo gynėjas savo apeliaciniuose skunduose akcentuoja automobilio „VW Bora“ kratos metu padarytus BPK pažeidimus, nurodo, kad iš degalų bako išimtas paketas nebuvo supakuotas, kaip to reikalaujama BPK 149 straipsnyje. <...> Iš tikrųjų šios kratos protokole fiksuojant jos rezultatus neviseiškai laikytasi BPK 149 straipsnio 7 dalyje nustatyto reikalavimo supakuoti ir užantspauduoti rastus daiktus, nes šis procesinis veiksmas protokole neužfiksuotas. Tačiau šio BPK pažeidimo teisėjų kolegija nelaiko esminiu, nes jis neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir nepažeidė V. G., kaip įtariamojo, teisių. Kratos protokole yra aiškiai užfiksuota, kad šios kratos metu automobilio degalų bake rasta ir iš jo paimta plastikinė vakuuminė pakuotė <...> Atlikus kratą, visi dalyvavę asmenys, pasirašydami protokolą, patvirtino kratos eigą ir jos rezultatus. Duodami parodymus pirmosios instancijos teisme minėti liudytojai ir M. G. patvirtino, jog automobilio bake surastas paketas buvo permirkęs, jame esanti medžiaga gelsvos spalvos. <...> Taigi, nurodytos aplinkybės patvirtina išvadą, kad automobilio „VW Bora“ degalų bake aptiktos medžiagos buvo supakuotos ir pateiktos tyrimui nepažeidžiant įstatymo reikalavimų (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-251-307/2016). Tokia Lietuvos apeliacinio teismo praktika, kaip ir anksčiau minėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis kelia klausimų dėl kratos rezultatų fiksavimo tvarkos. Ši teismo praktika magistro darbo autoriaus nuomone yra ydinga, nes silpnina kratos rezultatų fiksavimo reikšmę. Jeigu kratos

protokole nėra fiksuojamas objekto supakavimas ir užantspaudavimas, koku būdu yra užtikrinamas surinktų įrodymų autentiškumas? Darytina išvada, kad BPK 149 straipsnio 7 dalyje nustatyto reikalavimo supakuoti ir užantspauduoti rastus daiktus turi būti laikomasi visais atvejais, o nuo jo nukrypti tik išskirtinai išimtiniais atvejais, pavyzdžiui, dėl objekto dydžio ar techninių kliūčių.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, kratos metu rastieji objektai turi būti išdėstyti ir parodyti visiems dalyvaujantiems asmenims, po to jie fiksuojami kratos protokole, nurodant jų kiekį, svorį ir savybes. Jei daiktų daug, gali būti sudaromas apyrašas. Paimti objektai turi būti supakuoti, užantspauduoti ir tai pažymima protokole. Protokolas turi būti pateikiamas dalyvavusiems asmenims susipažinti, kurie gali pateikti pastabas, ir pasirašo jį. Protokolas turi atitikti BPK reikalavimus, nurodant tyrimo vietą, laiką, dalyvaujančius asmenis ir paimtus objektus. Lietuvos teismų praktika rodo, kad jei kratos metu pažeidžiama daiktų paėmimo tvarka, tačiau tai neturi įtakos duomenų patikimumui, įrodymai gali būti laikomi priimtinais.

2.5 Kratos atlikimas neatidėliotinais atvejais

BPK nepateikia neatidėliotino atvejo sampratos, tačiau mokslinėje literatūroje neatidėliotinais atvejais yra laikytinas toks atvejis, kai pavėlavus atlikti kratą daiktai ir dokumentai, turintys reikšmės tiriant ir nagrinėjant bylą, gali būti sunaikinti, paslėpti arba suklastoti (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 300). Kratos atlikimas neatidėliotinais atvejais yra išimtis iš bendrosios kratos procedūros, kuri leidžia ikiteisminio tyrimo pareigūnams greitai ir efektyviai imtis veiksmų, siekiant užkirsti kelią nusikalstamos veikos objektų sunaikinimui, paslėpimui ar suklastojimui.

BPK 160¹ straipsnis numato procesinių prievartos priemonių, įskaitant kratą, taikymą neatidėliotinais atvejais, šis straipsnis nurodo, kad krata gali būti atliekama prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu, tačiau per tris dienas nuo nutarimo priėmimo turi būti gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, patvirtinanti kratos taikymo teisėtumą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Tai reiškia, kad nors pradžioje ikiteisminio tyrimo pareigūnai turi galimybę veikti be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, jie privalo vėliau gauti teismo patvirtinimą dėl kratos teisėtumo. Ši procedūra yra būtina užtikrinant, kad krata būtų teisėta ir nepažeistų asmens teisių, tačiau tuo pačiu suteikiama galimybė greitai reaguoti į situacijas, kai įrodymai gali būti sunaikinti,

suklastoti ar paslėpti. Tokia išimtis, nors ir ribota laiko prasme, leidžia pareigūnams veikti operatyviai, užtikrinant ikiteisminio tyrimo teisėtumą ir nuoseklumą. Ikiteisminio tyrimo teisėjas gavęs pranešimą apie neatidėliotinai atliktą kratą, nutarimą dėl kratos darymo, kratos protokolą ir ikiteisminio tyrimo bylą sprendžia klausimą ar buvo teisinis pagrindas daryti kratą, ar tai buvo neatidėliotinas atvejis.

Neatidėliotinais atvejais laikomi tokie atvejai, kaip: kai faktinis pagrindas kratai daryti atsiranda tuoju pat po nusikalstamos veikos padarymo; gauta duomenų, kad asmuo, pas kurį yra svarbūs tyrimui daiktai, dokumentai, vertybės ar kiti objektai, rengiasi juos sunaikinti; asmens krata sulaikant ar suimant asmenį; kai yra pakankamas pagrindas manyti, kad patalpoje ar kitoje vietoje, kur daromas poėmis ar krata esantis asmuo slepia prie savęs daiktus ar dokumentus, galinčius turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir pan. Nutarime kratai daryti turi būti motyvuojama, kodėl krata daroma nepriėmus ikiteisminio tyrimo teisėjui nutarties (Goda *et al.*, 2003, p. 365). Baigtinio sąrašo kas yra neatidėliotinas atvejis nėra, tikėtina niekada ir negalėtų būti, nes kiekvienas ikiteisminis tyrimas ir situacijos yra skirtingos, todėl neįmanoma nustatyti visų atvejų kada krata turėtų būti laikoma neatidėliotina. Kiekvienu atveju prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi spręsti klausimo ar situacija laikoma neatidėliotinu atveju.

Vilniaus apygardos teismas 2011 m. sausio 24 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-66-2011 pasisakė dėl neatidėliotinai atliekamos kratos pagrindo ir turinio. Teismas pasisakė, kad nurodytos aplinkybės patvirtina, kad nebuvo būtinybės daryti kratą neatidėliotinai, kadangi nėra jokio pagrindo manyti, jog įtariamasis būtų ėmėsi priemonių paslėpti, sunaikinti nutarime kratai daryti nurodytus daiktus – baldus, nes įtariamasis sutiko būti FNTT tarnybinėse patalpose ir palaukti, kol nutarimas kratai daryti bus patvirtintas teisėjo. <...>. Be to, nutarime kratai daryti nėra nurodyta, kad krata turi būti daroma neatidėliotinai. Nutarime kratai daryti turi būti motyvuojama, kodėl krata daroma nepriėmus ikiteisminio tyrimo teisėjos nutarties. Teismas sprendžia, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai nesilaikė šios nuostatos, o ikiteisminio tyrimo teisėja, patvirtindama nutarimą kratai daryti, nepatikrino BPK 145 straipsnio 3 dalies nuostatu laikymosi, tuo pačiu ir šio procesinio veiksmo teisėtumo. Taigi, ikiteisminio tyrimo pareigūno 2010 m. gruodžio 23 d. nutarime kratai daryti nenurodžius neatidėliotino kratos darymo aplinkybių, ikiteisminio tyrimo teisėjas, nenustatęs ar net nesiaiškinęs, ar buvo būtina atlikti kratą skubos tvarka, nepagrįstai savo rezoliucija patvirtino toki ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą kratai daryti (Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-66-2011). Ši nutartis parodo, kad pareigūnas arba

prokuroras privalo išsamiai išanalizuoti situaciją, nutarime atlikti kratą išsamiai aprašyti kodėl krata turi būti atliekama neatidėliotinai, o ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo patikrinti ar konkrečioje situacijoje buvo pagrindas atlikti neatidėliotiną kratą ar remiantis bylos medžiaga ir įtariamojo veiksmais buvo galima kreiptis į teismą dėl kratos nutarties gavimo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2017 m. spalio 24 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-207-699/2017 nurodė, kad- apeliacinės instancijos teismas, atsižvelgęs į tai, kad 2012 m. rugsėjo 26 d. tarnybiniame pranešime tik kitą dieną (2012 m. rugsėjo 27 d.) parašyta rezoliucija pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BK 260 straipsnio 3 dalį, ir į liudytojo (pareigūno) S. P. parodymus apie būtinumą kuo greičiau surinkti bylai reikšmingus duomenis, padarė teisingą išvadą, kad byloje buvo neatidėliotinas atvejis daryti kratas. Todėl vien tai, kad nutarimuose daryti kratas ir ikiteisminio tyrimo teisėjos nutartyse, kuriomis patvirtintas kratų teisėtumas, nėra detalizuoti duomenys dėl kratų darymo neatidėliotinumą, neleidžia teigti, kad buvo pažeistos BPK 145 straipsnio 3 dalies ir 1601 straipsnio 1 dalies nuostatos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-207-699/2017). Toks Lietuvos Aukščiausiojo Teismo argumentavimas kelia nuostabą, neatidėliotina krata yra išimtis ir turi būti atliekama tik išskirtiniais atvejais, motyvuojant kodėl krata atliekama be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties ir tai turi atspindėti nutarimuose atlikti kratas ir ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyse, kuriomis yra patvirtinamas kratos teisėtumas. Magistro darbo autoriaus nuomone ši teismo nutartis yra neteisinga ir kurianti blogą praktiką kratos atlikimo tvarkai neatidėliotiniais atvejais.

Kitas neatidėliotinų atvejų kratos ypatumas yra kratos atlikimas nakties metu. Remiantis BPK 27 straipsniu nakties metas yra laikomas laikas nuo 22:00 val. iki 6:00 val. BPK 149 straipsnio 5 dalis nurodo, kad daryti kratas nakties metu, išskyrus neatidėliotinus atvejus, draudžiama. Neatidėliotiniais atvejais gali būti laikomi atvejai, kai neįmanoma užbaigti kratos dienos metu, t. y. ji užsitęsia iki nakties, kai faktinis pagrindas daryti kratą atsiranda staiga, atliekant kitus tyrimo veiksmus, pvz. apžiūrą, kai kratą būtina daryti, paaiškėjus, jog ką tik padarytas nusikaltimas, kai svarbu skubiai atlikti procesinį veiksmą, kad nedingtų reikšmingi nusikaltimo duomenys, kai negalima laukti kitos dienos ryto, nes įtariama, jog asmenis, pas kurio atliekama krata, tam tikrais būdais gali pasiekti informacija apie būsimą, kratą, todėl jie gali sunaikinti ar kitur paslėpti turinčius reikšmės bylai daiktus, asmenis ar lavonus ir panašiai (Kurapka, 2013, p. 178). Tokia išimtis leidžia pareigūnams užkirsti kelią įrodymų sunaikinimui, paslėpimui, suklastojimui bet kuriuo

paros metu. Kai kuriais atvejais kratos atlikimas nakties metu gali būti nulemtas pačio įtariamojo veiksmų, pavyzdžiui, vėlaus grįžimo namo. Darant kratą nakties metu svarbu, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai, nebūtų sutrikdyta aplinkinių ramybė.

Apibendrinant, neatidėliotinas kratos atlikimas, pagal BPK, nėra aiškiai apibrėžtas, tačiau tai yra situacija, kai pavėlavus atlikti kratą gali būti sunaikinti, paslėpti arba suklastoti svarbūs įrodymai. Neatidėliotinių atvejų esmė yra greitas ir efektyvus veiksmas, siekiant išvengti nusikalstamų veikų objektų sunaikinimo. Krata neatidėliotinais atvejais gali būti atliekama be teismo leidimo, tačiau per tris dienas turi būti gauta teismo nutartis. Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo aiškiai motyvuoti, kodėl krata atliekama neatidėliotinai. Teismas turi patikrinti, ar buvo pagrindas šiam veiksmui. Be to, nakties metu krata taip pat gali būti atlikta tik neatidėliotinais atvejais, pvz., kai yra pavojus, kad įrodymai bus sunaikinti arba paslėpti. Tačiau tokiu atveju turi būti užtikrinta, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ar ramybė.

2.7 Asmenų turinčių imunitetus, jų gyvenamųjų ir darbo vietų kratos atlikimo ypatumai

Kratos atlikimas pas tam tikrus asmenys yra skirtingas, pavyzdžiui, diplomatų, advokatų, žurnalistų, prokurorų, teisėjų, Seimo narių krata bus atliekama skirtingai dėl jų turimų imunitetų. Šiame poskyriuje bus analizuojamas kratos atlikimo tvarka diplomatams, advokatams, žurnalistams, teisėjams, prokurorams, Seimo nariams.

Pirmoji aptariama asmenų grupė- diplomatai. 1961 m. Vienos Konvencijos „Dėl diplomatinių santykių“ (toliau- Vienos Konvencija) 22 straipsnis numato, kad atstovybės patalpos neliečiamos. Priimančiosios valstybės valdžios atstovai negali į jas įeiti negavę atstovybės vadovo sutikimo. Priimančioji valstybė privalo imtis visų reikiamų veiksmų atstovybės patalpoms apsaugoti nuo bet kokio įsiveržimo ar žalos padarymo ir užkirsti kelią bet kokiam atstovybės rimties sutrikdymui ar orumo pažeminimui. Atstovybės patalpos, jų baldai ir kitas turtas, taip pat transporto priemonės turi imunitetą nuo kratos, rekvizicijos, arešto ir vykdomųjų veiksmų. Vienos Konvencijos 24 straipsnis nurodo, kad atstovybės archyvai ir dokumentai neliečiami bet kuriuo metu, kur jie bebūtų (Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių, 1999). Šios konvencijos nuostatos buvo perkeltos į Lietuvos nacionalinę teisę, baudžiamojo proceso kodeksą. BPK 150 straipsnis įtvirtina kratos ir poėmio diplomatinių atstovybių patalpose sąlygas, t. y.- daryti kratas ir poėmius patalpoje,

kurioje yra diplomatinė atstovybė arba kurioje gyvena diplomatinės atstovybės nariai ir jų šeimos, galima tik diplomatinių atstovų prašymu ar sutikimu. Diplomatinio atstovo sutikimas kratai ir poëmiui daryti gaunamas per Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją. (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Krata ar poëmis pas asmenis, kuriems taikomas diplomatinis imunitetas, gyvenamojoje arba darbo vietoje-atlikimo tvarka, taktika bei jos fiksavimas, išskyrus nežymias išimtis, yra tokia pati kaip ir kiekvienoje kitoje patalpoje stliekamų kratų ar poëmių. Esminis skirtumas tas, kad kratos ar poëmiai asmenų, kuriems taikomas diplomatinis imunitetas, gyvenamosiose ar darbo vietose gali būti atliekami tik diplomatinių atstovų prašymu ar sutikimu (Ancelis, 2011, p. 146).

BPK 150 straipsnis skelbia, kad daryti kratas kur gyvena diplomatinės atstovybės nariai ir jų šeimos galima tik diplomatinių atstovų prašymu ar sutikimu. Diplomatinės atstovybės nario šeimos sąvoka BPK nėra išaiškinta, todėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymas įtvirtina kas yra diplomato šeimos nariai ir išlaikytiniai. Minėto įstatymo 27 straipsnis nurodo, kad Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje dirbančio diplomato šeimos nariai yra jo sutuoktinis, vaikai (įvaikiai) iki 18 metų ar, jei dar nėra įgiję vidurinio išsilavinimo, iki 20 metų ir išlaikytiniai (nesvarbu, koks jų amžius), gyvenantys kartu su diplomatu. Išlaikytiniais laikomi nedarbingi dėl amžiaus ar invalidumo asmenys, kurie buvo diplomato išlaikomi iki darbo Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje pradžios, taip pat pripažįstami išlaikytiniais ir tapę nedarbingais po to, kai diplomatas pradėjo dirbti Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje, pilnamečiai vaikai ir tėvai (Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės tarnybos įstatymas, 1999). Pažymėtina ir diplomatinių atstovybių sąvoka, Konvencijos 1 straipsnio i) p. nurodo, kad „atstovybės patalpos“ yra atstovybės tikslams naudojami pastatai arba jų dalys, įskaitant atstovybės vadovo rezidenciją, ir jiems priklausančios žemės sklypai nepriklausomai nuo to, kieno tai yra nuosavybė. Taigi, diplomatinės atstovybės įstatymas ir Konvencija išaiškina svarbias sąvokas dėl šeimos narių ir atstovybės patalpų.

Kratos ir poëmio sąlygos diplomatinių atstovybių patalpose reglamentuojamos BPK 150 straipsnyje, bet Lietuvos praktikoje jos dar nebuvo taikomos. Juk pats kreipimasis gauti sutikimą reikštų rimtą ketinimą pažeisti įtvirtintus konvencijose imunitetus, todėl galimybės įgyvendinti BPK 150 straipsnio nuostatas gana miglotos (Bučiūnas, 2017, p. 302). Rašant šį darbą Lietuvos praktikoje šios normos taip pat dar nebuvo taikomos.

Kita asmenų grupė, kuriems atliekamos kratos turi išimčių yra advokatai. Siekiant užtikrinti advokatų klientų teisių ir interesų apsaugą taikant procesines prievartos priemones, būtina griežtai laikytis įstatymuose numatytos tvarkos, kad šios priemonės būtų taikomos teisėtai ir pagrįstai. BPK nenumato kratos atlikimo tvarkos pas advokatus. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo (toliau- advokatūros įstatymas) 46 straipsnio 3 ir 4 dalys nurodo, kad draudžiama apžiūrėti, tikrinti ar paimti advokato veiklos dokumentus ar laikmenas, kuriuose yra jo veiklos duomenų, tikrinti pašto siuntas, <..>, išskyrus atvejus, kai advokatas yra įtariamas ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką. Šis leidimas taikomas tik su pareikštais įtarimais ar kaltinimais susijusiems dokumentams. Krata ar poėmis advokato, įrašyto į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą, darbo vietoje, gyvenamosiose patalpose, transporto priemonėje, asmens krata, dokumentų, pašto siuntos apžiūra, patikrinimas ar poėmis gali būti atliekami tik dalyvaujant Lietuvos advokatūros advokatų tarybos nariui arba jos įgaliotam advokatui. (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004). Iš šios nuostatos matoma, kad krata gali būti atliekama tik dalyvaujant Lietuvos advokatūros advokatų tarybos nariui arba jos įgaliotam atstovui.

Panevėžio apygardos teismas 2010 m. birželio 23 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1S-521-193/2010 pasisakė dėl advokato specialių veiklos garantijų. Advokato statusas suteikia jam specialias veiklos garantijas, o jo darbo vieta yra speciali saugos zona, todėl kratai joje atlikti yra keliami papildomi reikalavimai. <..> Iš šio įstatymo nuostatų seka, kad krata advokato darbo vietoje gali būti daroma tik po to, kai advokatui pareiškiamas įtarimas ar kaltinimas. Iš pateiktos skundą nagrinėjančiam teismui ikiteisminio tyrimo medžiagos matyti, kad nutarties leisti atlikti kratą advokato A. V. darbo vietoje priėmimo momentu, t. y. 2010 m. birželio 11 d. ir iki šiol, A. V. joks įtarimas nebuvo ir nėra pareikštas, tai teismo posėdyje patvirtino tiek pareiškėjas, tiek dalyvaujantis prokuroras“ (Panevėžio apygardos teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-521-193/2010). Kadangi advokatui nebuvo pareikštas įtarimas ar kaltinimas, nutarties priėmimas pažeidė advokatūros įstatymo 46 straipsnį, todėl nutartis, kuria patenkintas prokurorės prašymas ir leista padaryti kratą buvo panaikintas bei atmetas prašymas dėl leidimo padaryti kratą advokato darbo vietoje.

Advokatūros įstatymas taip pat numato, kas sudaro advokato profesinę paslaptį, t. y. kreipimosi į advokatą faktas, sutarties su klientu sąlygos, kliento suteikta informacija ir pateikti duomenys, konsultacijos pobūdis pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys, taip pat kitas advokato ir kliento bendravimo turinys (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004). Remiantis advokatūros įstatymu draudžiama advokato

profesinę paslaptį sudarančia informacija naudoti kaip įrodymą byloje. Priimant sprendimą dėl kratos advokato darbo vietoje arba gyvenamojoje vietoje privaloma atsižvelgti į profesinės paslapties apsaugą, kad nebūtų atskleista konfidenciali informacija.

Trečia analizuojama asmenų grupė - žurnalistai ir kiti visuomenės informavimo subjektai, BPK 150¹ straipsnis numato kratos ir poėmio viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų patalpose ir transporto priemonėse sąlygas. Darant kratas ir poėmius viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų darbo, gyvenamosiose, pagalbines patalpose, transporto priemonėse, būtina užtikrinti šiame Kodekse ir kituose teisės aktuose nustatytų šių asmenų informacijos šaltinio paslapties apsaugos garantijų laikymąsi, be to, visais atvejais būtinas žurnalistų ir leidėjų organizacijų atstovų susirinkimo įgalioto atstovo arba šių patalpų, transporto priemonės savininko ar naudotojo pasiūlyto kviestinio dalyvavimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Ši asmenų grupė yra išskirtinė, nes jie užtikrina saviraiškos laisvę, skleidžia informaciją visuomenei, todėl tiek nacionaliniai įstatymai, tiek tarptautiniai teisės aktai numato saviraiškos laisvės apsaugą bei žurnalistų šaltinių paslapties apsaugą, kuriuos galima apriboti tik griežtai teisės aktuose nurodytais atvejais, sąlygomis.

Kalbant apie kratą viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų darbo, gyvenamosiose, pagalbines patalpose, transporto priemonėse yra svarbus visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis, kuris numato, kad paminėti asmenys turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, išskyrus atvejus nurodytus žemiau. Įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį arba taikyti įstatymuose nustatytas prievartos priemones, kuriomis siekiama atskleisti informacijos šaltinį, gali tik teismas motyvuotu sprendimu, kai yra šios sąlygos: atskleisti informacijos šaltinį būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas, ir kai kitomis priemonėmis atskleisti informacijos šaltinį nėra galimybės arba jos jau yra išnaudotos (Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas, 1996).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2002 m. spalio 23 d. nutarime „dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pažymėjo, kad įstatymų leidėjas yra saistomas žiniasklaidos laisvės sampratos, pagal kurią reikalauti, kad būtų atskleistas informacijos šaltinis, galima tik tada, kai tai būtina užtikrinti gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, t. y. tik tada, kai atskleisti informacijos šaltinį būtina dėl Konstitucijos saugomo svarbesnio

intereso. Vadinas, atskleisti informacijos šaltinį nėra būtina, jei teismas nusprendžia, kad interesas atskleisti informacijos šaltinį nėra svarbesnis už interesą neatskleisti informacijos šaltinio. <...> (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Taigi, šia nutartimi suformuluota taisyklė, kad atskleisti informacijos šaltinį galima tik dėl Konstitucijos saugomo svarbesnio intereso. Ši nuostata svarbi procesinių prievartos priemonių, tarp jų kratos ir poėmio metu, kadangi jų metu gali būti atskleistas informacijos šaltinis. Šių priemonių taikymas turi būti galimas tik išnaudojus visas alternatyvias galimybes ir tik kaip jau minėta, kad esant pagrįstam pagrindui, tik dėl Konstitucijos saugomo svarbesnio intereso.

Ketvirtoji aptariama asmenų grupė- teisėjai. Svarbus teisėjo imuniteto kratos ir kitų procesinių prievartos priemonių atžvilgiu yra Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas „dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 47 straipsnio (2008 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 8 straipsnio (2008 m. lapkričio 11 d. redakcija) 4 dalie atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau- nutarimas). Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (toliau- teismų įstatymas) 47 straipsnio 2 dalyje, kurioje nurodoma, kad draudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti ten arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus, prieštarauja Konstitucijos 109 straipsnio 2 daliai, kurioje įtvirtintas teisėjų ir teismų nepriklausomumas, Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalis, pagal kurią teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų- be Respublikos Prezidento sutikimo, taip pat konstituciniam teisinės valstybės principui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas).

2020 m. kovo 9 d. Konstitucinis Teismas taip pat pasisakė, kad pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį reikalavimas gauti Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimą patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę yra nustatytas tam, kad būtų galima maksimaliai apsaugoti teisėją nuo nepagrįsto patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, suėmimo ar kitokio jo laisvės suvaržymo, kuriuo būtų siekiama daryti poveikį teisėjo sprendimams. Toks Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimas gali būti duodamas tik tais atvejais, kai įstatymų nustatyta tvarka yra surinkta pakankamai duomenų, leidžiančių įtarti teisėją padarius nusikalstamą veiką, jo yra reikalaujama tik dėl tokio teisėjo fizinės laisvės suvaržymo, kuriuo siekiama sudaryti prielaidas patraukti teisėją

baudžiamojon ar kiton teisinę atsakomybę už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus, be kita ko, dėl sulaikymo, suėmimo ar kitokio laisvės atėmimo. Tačiau pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį nėra reikalaujama Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo dėl tokių įstatymų nustatytų procesinių priemonių, kuriomis savaime nėra suvaržoma asmens fizinė laisvė ir kurios būtinos siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, be kita ko, surinkti įrodymus ir nustatyti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusius asmenis (be kita ko, dėl kratos, poėmio, apžiūros). Krata ir asmens krata savaime nėra suvaržoma asmens laisvė, jos paskirtis yra surinkti duomenis, paimti daiktus ar dokumentus, galinčius turėti reikšmės nusikalstamai veikai ar kitiems teisės pažeidimams tirti (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020).

Apibendrinant, kratos atlikimas pas teisėjus nėra išdėstytas BPK, tačiau įvardijamos tam tikros taisyklės Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ir Teismų įstatyme. Krata teisėjo atžvilgiu gali būti atliekama ir be Seimo ar Prezidento sutikimo siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus. Teisėjo imunitetas nėra tam, kad teisėjas galėtų išvengti baudžiamosios ar kitos teisinės atsakomybės, imunitetas skirtas garantuoti teisėjo nepriklausomumą, teisėjo galimybę užtikrinti teisingumo vykdymą bei nebūti pažeistam neteisėto persekiojimo jo atžvilgiu. Toks teisėjo imuniteto išaiškinimas yra teisingas, leidžiantis efektyviai atlikti kratą ar poėmį. Senasis reglamentavimas suvaržydavo procesą, kadangi imuniteto naikinimo procesas užtrukdavo gana ilgą laiką ir tuo metu teisėjas galėdavo paslėpti ar sunaikinti kratos objektus.

Penktoji asmenų grupė- prokurorai, ši asmenų grupė taip pat turi tam tikrus ypatumus susijusius su kratos atlikimu. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo (toliau- prokuratūros įstatymas) 12 straipsnio 4 dalis numato, kad įeiti į prokuroro gyvenamąsias, tarnybines ir kitas patalpas, daryti jose arba prokuroro asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje arba kitoje asmeninėje transporto priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti prokuroro asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį galima tik prokuroro sutikimu arba jei generalinis prokuroras pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl prokuroro padarytos nusikalstamos veikos. Ši nuostata netaikoma, kai prokuroras yra užkluptas darantis nusikalstamą veiką ar tuoj po jos (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, 1994). Iš pateikto straipsnio matoma, kad krata gali būti atliekama tik su prokuroro sutikimu arba jei generalinis prokuroras pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl prokuroro padarytos nusikalstamos veikos, išimtis taikoma jei

prokuroras yra užkluptas darantis nusikalstamą veiką ar tuoj po jos, krata atliekama bendrąja tvarka.

Šeštoji asmenų grupė- Seimo nariai turi tam tikras neliečiamumo garantijas. Konstitucijos 62 straipsnis numato, kad Seimo narys neliečiamas. Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė. Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas. Tačiau už asmens įžeidimą ar šmeižtą jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendrąja tvarka (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Lietuvos Respublikos Seimo statutas (toliau- Seimo statutas) numato panašias taisykles kaip ir Konstitucija, tačiau taip pat yra numatoma, kad Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, <...>, išskyrus atvejus, kai jis užtinkamas bedarantis nusikaltimą (in flagranti). (Lietuvos Respublikos Seimo statutas, 1944). Taigi, Seimo narys negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn be Seimo sutikimo, išskyrus, kai jis užtinkamas bedarantis nusikaltimą. Dėl kratos ar kitų procesinių prievartos priemonių nėra pasisakoma minėtuose teisės aktuose. Iškyla klausimas ar Seimo nario imunitetas draudžia atlikti kratą ir poėmį Seimo nariui. Vieno atsakymo atsakymo kolkas nėra, pritartina Dr. Remigijaus Merkevičiaus nuomonei, kad Seimo nario imunitetas, net ir drausdamas taikyti Seimo nariui „savaimė laisvės nevaržančias procesines prievartos priemones“, kuriomis skverbiamasi į Seimo nario asmens neliečiamumą, netampa absoliučiu – jei atsiranda pagrįsta būtinybė atlikti veiksmus ar pritaikyti priemones, kuriomis skverbiamasi į Konstitucijos 62 straipsnio 1 dalimi apsaugotą Seimo nario asmens neliečiamybę, baudžiamosios valdžios institucijos turi teisę kreiptis į Seimą ir prašyti Seimo sutikimo patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, kaip tas numatyta Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalyje, ar inicijuoti Seimo nario apkaltos procesą. Ir vienas, ir kitas konstituciniai keliai galimi, žinoma, tik kai įstatymų nustatyta tvarka yra surinkta pakankamai duomenų, leidžiančių įtarti Seimo narį padarius nusikalstamą veiką. Jei Seimo narys nėra pagrįstai įtariamas padaręs nusikalstamą veiką, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ar sulaužęs priesaiką, Konstitucijos 62 straipsnio 1 dalis maksimaliai saugo Seimo nario asmens neliečiamybę (Merkevičius, 2021).

Taigi, kratos atlikimo tvarka priklauso nuo tam tikrų asmenų grupių imuniteto ar jiems taikomų specialių garantijų. Nors kiekvienai grupei taikomos individualios išimtys, galima įžvelgti bendrų bruožų. Visoms minėtoms asmenų grupėms taikomos specialiomis kratos sąlygomis siekiama užtikrinti minėtų asmenų funkcijas, paslapčių apsaugą, teisingumą ir apsaugoti asmenis nuo nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo. Taip pat matoma tendencija, kad viena iš sąlygų, atliekant kratą pas asmenis turinčius imunitetą, yra

reikalavimas gauti papildomą teisės aktuose nurodyto subjekto sutikimą arba jo dalyvavimą, pavyzdžiui, teismo ar Advokatų tarybos atstovo.

3. KRATOS IR APŽIŪROS PALYGINIMAS: NUO REGLAMENTAVIMO IKI PRAKTIKOS

3.1 Apžiūros samprata

Kiekviena nusikalstama veika palieka tam tikrus pėdsakus, daiktus ar pasikeitimus aplinkoje, šių objektų atskleidimas, analizavimas leidžia atskleisti priežastinį ryšį, kitus bylai reikšmingus duomenis. Apžiūra svarbus proceso veiksmas, kuris prisideda prie anksčiau minėtų objektų atskleidimo, išaiškina reikšmingas aplinkybes ir duomenis. Apžiūra reglamentuota BPK 207 straipsnyje Remiantis BPK 207 straipsniu turinčius reikšmės nusikalstamai veikai ištirti daiktus ar kitus objektus apžiūri prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar specialistas. Dėl apžiūros surašomas protokolas. Apžiūros protokole smulkiai aprašomi apžiūrėti objektai, nurodomi jų požymiai, turintys reikšmės nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti. Apžiūrimi daiktai kiek galima nufotografuojami arba nufilmuojami (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Apžiūra – tai toks procesinis kriminalistinis tyrimo veiksmas, kurio metu baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka pareigūnas - prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar specialistas – tiesiogiai, o prireikus ir naudodamas kriminalistines technines priemones, stebi, analizuoja, vertina, fiksuoja, atlieka kitus su tiriamu įvykiu susijusius veiksmus (Ancelis *et al.*, 2011, p. 59). Tikėtina nėra nei vieno ikiteisminio tyrimo, kurio metu nebūtų atlikta nei viena apžiūra, todėl svarbu suprasti šios priemonės sampratą, požymius.

Apžiūra yra neverbalinis tyrimo veiksmas, kurio objektas - materialaus pasaulio daiktai. Jų buvimo vieta, forma, savybės ir kiti požymiai gali atspindėti kokias nors įvykusio įvyko aplinkybes. Taigi, visa informacija apie jį yra užkoduota tuose objektuose, kuriuos stebi, renka ir apžiūri (Ancelis *et al.*, 2011, p. 60). Šį veiksmą gali atlikti gana daug asmenų, t.y. prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, specialistas, teismas bei gynėjas (remiantis BPK 48 straipsnio 1 dalies 7 punktu gynėjas turi teisę apžiūrėti ir fotografuoti įvykio vietą, transporto priemones). Apžiūros atlikimui nėra reikalinga teismo nutartis, apžiūrą gali atlikti minėti asmenys savo nuožiūra. Taip pat remiantis BPK 168 straipsnio 1 dalimi įvykio vietos apžiūra gali būti atliekama nepradėjus ikiteisminio tyrimo (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Pažymėtina, kad toks apžiūros

reglamentavimas saugo ikiteisminį procesą nuo nusikalstamos veikos pėdsakų išnykimo ar sunaikinimo

Apžiūros tikslas - surasti, įtvirtinti, užfiksuoti informaciją bei duomenis apie nusikalstamos veikos požymių turintį įvykį (Juškevičienė *et al.*, 2014, p. 50). Apžiūros metu yra renkama informacija bei duomenys reikšmingi ikiteisminiam tyrimui ir bylos nagrinėjimui teisme. Esminis požymis apibrėžiantis apžiūros ribas yra tai, kad apžiūros metu yra siekiama tik įtvirtinti, užfiksuoti, surasti informaciją ir duomenis, kai tuo metu kratos metu yra siekiama surasti ir paaimti objektus turinčius reikšmės ikiteisminiam tyrimui.

Apžiūros objektu gali būti: vietovė, patalpos, įvykio vieta, kitos patalpos ir vietovės, kurios nėra tiesiogiai susijusios su įvykio vieta, daiktai, pėdsakai, dokumentai, transporto priemonės, pašto ar telegrafo korespondencija, kompiuteris ir kiti duomenų saugojimo įrenginiai, gyvo asmens kūnas, lavonas ir jo dalys, gyvūnai ir kiti objektai (Juškevičiūtė, 2013, p. 44).

Apžiūra taip pat turi etapus: pasirengimas, pagrindinis etapas ir baigiamasis (fiksavimo) etapas. Pasirengimo apžiūrai etape yra ruošiamasi apžiūros atlikimui, t. y. pasirūpinama reikalingomis priemonėmis, nustatoma ar bus reikalinga specialisto pagalba apžiūros metu, kuriamas planas, sprendžiama ar reikalingas vaizdo fiksavimas ir kiti organizaciniai aspektai. Pagrindinio apžiūros etapo metu yra atliekama apžiūra, nagrinėjamas apžiūros objektas, aprašomos ar kitaip fiksuojamas objekto savybės, išskirtiniai požymiai, pažeidimai ir kiti svarbūs požymiai. Baigiamajame etape yra rašomas apžiūros protokolai, apibendrinama apžiūros metu surinkta informacija apie objektą (Kurapka *et al.*, 2013, p. 47).

Apžiūros metu gali būti atliekami matavimai, apžiūrimi objektai lyginami ne tik tarpusavyje, bet ir su kitais objektais ir reiškinių, naudojami kriminalistiniai pėdsakų paieškos ir išryškinimo, užfiksavimo ir paėmimo metodai (Juškevičienė *et al.*, 2014, p. 51). Apžiūros metu gauti rezultatai leidžia ikiteisminio tyrimo pareigūnui kelti versijas apie nusikaltimo subjektą, nusikaltimo pobūdį, įvykio eigą ir kitas versijas.

Apibendrinant, apžiūra yra svarbi priemonė atliekanti esminį vaidmenį baudžiamajame procese. Apžiūros vienas iš esminių požymių yra tikslas ištirti daiktus ar kitus objektus turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Kitas esminis požymis yra tai, kad apžiūros metu yra siekiama užfiksuoti, surasti, įtvirtinti nusikalstamos veikos pėdsakus, įvykio požymius, bei padaryti išvadas apie nusikaltimo pobūdį. Apžiūrą atlieka

ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, specialistas, teismas ir net tam tikrais atvejais gynėjas, teismo nutartis nėra reikalinga. Apžiūra yra svarbi tam, kad būtų gauti objektyvūs įrodymai, kurie padės ikiteisminio tyrimo metu ir gali būti panaudoti bylos nagrinėjimui teisme.

3.2 Kratos ir apžiūros santykis

Krata ir apžiūra yra svarbios ikiteisminio tyrimo priemonės padedančios atskleisti nusikalstamos veikos duomenis ir surinkti įrodymus. Nors šių priemonių vienas iš uždavinių yra panašus- surinkti svarbius duomenis ir įrodymus ikiteisminio tyrimo bei teismo procesui, tačiau šių priemonių teisiniai pagrindai ir taikymo apimtis skiriasi. Krata ir apžiūra yra glaudžiai susijusios ir neretai naudojamos kartu, kad būtų užtikrintas ikiteisminio tyrimo efektyvumas. Pavyzdžiui, kratos metu atliekama objekto apžiūra, nes dėl didelio dydžio objekto neįmanoma transportuoti. O kratos metu surinkti objektai dažniausiai yra vėliau apžiūrimi apžiūros metu. Apžiūros metu surinkti duomenys gali sukelti būtinybę atlikti krata, kad būtų paimti tam tikri objektai, kurie turi reikšmę tyrimui. Taigi, šios dvi priemonės papildo viena kitą.

Svarbu nustatyti santykį tarp kratos ir apžiūros, nes jų teisinis pagrindas ir taikymo ribos yra skirtingos. Pagrindinis skirtumas yra tai, kad apžiūros metu yra siekiama nustatyti tam tikrus pėdsakus, požymius ar ypatingas žymes, o kratos metu yra siekiama surasti ir paimti kratos objektus. Kratos metu nors taip pat yra apžiūros patalpos, vietovės, bet tikslas yra kitas negu apžiūros metu, t. y. surasti ir paimti objektus. Pažymėtina, kad apžiūra atliekama ikiteisminio tyrimo subjekto nuožiūra, tai leidžia greitai reaguoti į susidariusią situaciją, apžiūros objektas yra ištiriamas ir surenkami įrodymai. Tuo tarpu krata išskyrus minėtas išimtis yra galima tik teismo nutartimi.

Krata skiriasi nuo apžiūros trimis požymiais:

- 1) Kratos procese apžiūros patalpos, vietovė ir kiti objektai, kurie nėra įvykio vieta, tačiau yra tam tikro asmens žinioje;
- 2) Kratos objektų tyrimo pobūdis- iš anksto žinomų konkrečių įrodomosios informacijos šaltinių, dažnai tyčia daugiau paslėptų, paieška;
- 3) Kratos metu yra aiškiai išreikštas priverstinis tyrimo pobūdis (Kurapka *et al.*, 2013, p. 175-176).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 19 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137-689/2021 teismas pasisakė dėl kratos ir objektų apžiūros taikymo skirtumų. Vertinant kasatorių argumentus teisėjų kolegija akcentavo, kad kasaciniame skunde pagrįstai nurodoma, kad policijos pareigūnai, sustabdę ir į policijos komisariatą pristatę G. A. vairuotą automobilį, faktiškai atliko ne jo apžiūrą, bet kratą ir šį veiksmą atliko pažeisdami BPK 145 straipsnyje įtvirtintus reikalavimus. Minėta, kad policijos pareigūnai, atlikdami kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmus, turėjo informacijos, kad G. A. neteisėtai disponuoja narkotinėmis medžiagomis, ir kad, sustabdžius G. A. vairuotą automobilį, G. A. faktiškai buvo sulaikytas. <...> Darytina išvada, kad G. A. asmens krata buvo padaryta BPK nustatyta tvarka jo nesulaikius ir nepradėjus ikiteisminio tyrimo, o G. A. vairuoto automobilio krata buvo padaryta nepriėmus dėl to ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimo.

BPK 20 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad įrodymai gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK nustatytais proceso veiksmis. Vertinant policijos pareigūnų veiksmų, kuriais buvo paimitos narkotinės medžiagos iš G. A. vairuoto automobilio, teisėtumą pažymėtina, kad, kaip minėta, policijos pareigūnai turėjo informacijos, kad G. A. iš K. K. įgijo narkotines medžiagas ir jas gabena, todėl buvo faktinis pagrindas, nurodytas BPK 140 straipsnio 1 dalyje, laikinai jį sulaikyti ir atlikti jo asmens kratą. Ši informacija taip pat buvo faktinis pagrindas, nurodytas BPK 145 straipsnio 1 dalyje, daryti G. A. vairuoto automobilio kratą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137-689/2021). Lietuvos Aukščiausias Teismas nurodo, kad šioje byloje turėjo būti atlikta neatidėliotinė asmens ir automobilio krata, tačiau tai nelaikoma esminiu BPK pažeidimu. Teismas nepateikia apžiūros sampratos sąvokos ir jos požymių. Abejotina tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kurioje pasisakoma, kad buvo pažeista kratos tvarka, tačiau nėra argumentuojamas kratos ir apžiūros santykis ir jų ribos. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo argumentacijoje vietos neatsirado ir BPK 160¹ straipsnio 3 daliai, kurioje *expressis verbis* nurodyta, kad „jeigu negauta procesinės prievartos priemonės, inter alia kratos, taikymo teisėtumą patvirtinanti nutartis, <...> procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamąjo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis“. BPK 160¹ straipsnio 3 dalis yra, tikriausiai, vienintelė procesinė teisinė nuostata, kuri pati (*ex lege*) *expressis verbis* išsprendžia įrodymų neleistinumo klausimą, nepalikdama jokios procesinės erdvės diskusijoms, ar toks

pažeidimas laikytinas esminiu ar neesminiu BPK 369 straipsnio 3 dalies požiūriu (Merkevičius, 2022).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 12 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-719/2023 buvo nagrinėjama situacija dėl pareigūno atlikusio apžiūra automobilyje ir jame radus psichotropinę medžiagą. Kasaciniame skunde pagrįstai nurodoma, kad policijos pareigūnai faktiškai atliko ne automobilio apžiūrą, o kratą ir šį veiksma atliko pažeisdami BPK 145 straipsnyje įtvirtintus reikalavimus. Byloje nustatyta, kad policijos pareigūnai, turėdami duomenų, jog A. B. neteisėtai disponuoja psichotropinėmis ir narkotinėmis medžiagomis, atliko kriminalinės žvalgybos tyrimą ir pagal jos metu gautą informaciją <..> A. B. sulaikė bei atliko asmens ir automobilio apžiūrą. <..> Vertinant policijos pareigūnų veiksmus, kuriais buvo paimitos narkotinės ir psichotropinės medžiagos iš A. B. ir jo automobilio, atsižvelgtina į tai, kad byloje yra nustatyta, jog policijos pareigūnai turėjo duomenų apie A. B. gabentas narkotines ir psichotropines medžiagas, todėl buvo faktinis pagrindas laikinai jį sulaikyti (BPK 140 straipsnio 1 dalis) ir atlikti tiek jo asmens, tiek ir jo vairuoto automobilio kratą. Tokie veiksmai faktiškai ir buvo atlikti, tačiau nebuvo surašytas asmens kratos protokolas, nebuvo priimtas nutarimas daryti automobilio kratą ir nesurašytas automobilio kratos protokolas. Vietoj to surašytas tarnybinis pranešimas dėl A. B. kišenėje rasto cigarečių pakelio su galimai narkotine medžiaga ir automobilio apžiūros protokolas. Taigi policijos pareigūnų veiksmai, kurių metu A. B. kišenėje ir vairuotame automobilyje buvo rastos narkotinės ir psichotropinės medžiagos bei kiti daiktai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti teisme, nebuvo įforminti BPK nustatyta tvarka (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-719/2023). Taigi, teismas nurodo, kad buvo atlikta apžiūra nors turėjo būti atliekama krata, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties dėl kratos nebuvo, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties patvirtinančios kratos teisėtumą nebuvo, tačiau teismas konstatuoja, kad šie pažeidimai nėra esminiai. Teismas remiasi tuo, kad šie pažeidimai nėra esminiai, kaltinamojo teisės nebuvo pažeistos, nes kaltinamasis pasirašė automobilio apžiūros protokolą ir pastabų nepareiškė. Teismas naudoja tokius argumentus, kurių reikšmės galutinei išvadai suprasti neįmanoma. Ar tai reikėtų suprasti, kad jei kaltininkas nebūtų pasirašęs automobilio apžiūros protokolo būtų vertinama kitaip? Ar reiktų suprasti, kad vertinant atlikto veiksmo teisėtumą yra sprendžiama ar kaltinamasis pasirašė protokolą, ar pastabų nepareiškė?

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 m. gegužės 30 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-40-511/2019 nagrinėjo situaciją, kuomet ikiteisminio tyrimo pareigūnai

atvykę į įmonės darbo patalpas, paėmė kompiuterių standžiuosius diskus ir dokumentus, net nepradėję ikiteisminio tyrimo, BPK 168 straipsnyje nustatyta tvarka atliekant gautos informacijos patikslinimą, ir tai vertino kaip įvyko vietos apžiūrą. Apžiūra, nurodyta BPK 207 straipsnyje, atliekama, kai reikšmingas tyrimui aplinkybės galima nustatyti paprastai konstatuojant objekto buvimo vietą, jo padėtį ar būklę ir tam nereikia naudoti specialios technikos ar specialios tyrimo metodikos, atliekant šį procesinį veiksmą netaikomos procesinės prievartos priemonės; objektų požymiai, turintys reikšmės nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti, aprašomi, nufotografuojami arba nufilmuojami. <...> Iš bylos taip pat matyti, kad policijos darbuotojų atvykimo į UAB „LT“ patalpas tikslas buvo ne neatidėliotini veiksmai, susiję su įmonės tarnybinių patalpų apžiūra, t. y. išsiaiškinti įvykio situaciją, koks nusikaltimas ir kaip galėjo būti padarytas, surasti, užfiksuoti ir paimiti pėdsakus ir pan., tačiau konkretus veiksmas – įmonės veikloje naudojamų kompiuterio standžiųjų diskų paėmimas, siekiant vėliau juos ištirti. Nors juos paimant buvo surašytas įvykio vietos apžiūros protokolai (BPK 207 straipsnis), tačiau faktiškai toks procesinis veiksmas, kuriuo apribotos pirmiau minėtos Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintos asmens teisės, atitiko ne įvykio vietos apžiūrą, tačiau procesinę prievartos priemonę – poėmį (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 m. gegužės 30 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-40-511/2019). Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pamini, kad apžiūra atliekama, kai reikšmingas tyrimui aplinkybės galima nustatyti paprastai konstatuojant objekto buvimo vietą, jo padėtį ar būklę. Dėmesį skiria atskiriant kratą nuo apžiūros per priemonių tikslą, apžiūros tikslas- išsiaiškinti įvykio situaciją, koks nusikaltimas ir kaip galėjo būti padarytas, surasti, užfiksuoti ir paimiti pėdsakus ir pan., o kratos ir/arba poėmio daiktų paėmimas siekiant vėliau juos ištirti. Tokia teismo praktika yra teisinga ir argumentuota.

Taigi, krata gali būti panaši į apžiūrą ir praktikoje pasitaiko atvejų, kai policijos pareigūnai atlieka veiksmą prisidengdami apžiūra. Krata yra siekiama surasti ir paimiti tyrimui reikšmingus objektus, o apžiūros metu yra siekiama surasti, atskleisti nusikalstamos veikos pėdsakus. Todėl turint informacijos, kad asmuo automobilyje turi, pavyzdžiui, narkotikus turėtų būti pradedamas ikiteisminis tyrimas ir atliekama neatidėliotinė krata arba prašoma teismo sankcionuoti kratos atlikimą.

Išvados

1. Krata – tai tyrimo veiksmas, kurio metu prievarta apieškomos patalpos, teritorijos, transporto priemonės ar asmenys, siekiant surasti ir paimti daiktus, dokumentus, asmenis ar kitus objektus, turinčius reikšmės baudžiamajam procesui. Kratos metu ieškoma nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu įgytų daiktų ar vertybių, įrodymų, lavonų, pasislėpusių asmenų. Apibendrinus išanalizuotų užsienio valstybių praktiką, matyti, kad įprastai krata yra sankcionuojama teismo nutartimi, o neatidėliotinais atvejais - atliekama ikiteisminio tyrimo pareigūno arba prokuroro nutarimu.
2. Kratos metu objekto buvimo vieta gali būti tiksliai žinoma, o pati krata gali būti atliekama siekiant surasti konkretų objektą. Vis dėlto kratos proceso metu leidžiama paimti ir kitus daiktus, galinčius turėti reikšmės tyrimui. Dėl šios priežasties krata pasižymi platesne taikymo apimtimi nei poėmis. Abi priemonės yra panašios tiek savo esme, tiek atlikimo procedūra, todėl darytina išvada, jog poėmis Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje praranda praktinę reikšmę ir tampa neefektyvus, kai egzistuoja krata, galinti atlikti tas pačias funkcijas.
3. BPK nustatytas kratos atlikimo reguliavimas nėra pakankamai aiškus ir tikslus. Siekiant suprasti kratos turinio apimtį, vertinama konkreti teisminė praktika. Apibendrinant teisminę praktiką, galima daryti išvadą, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sprenddamas dėl kratos teisėtumo, atkreipia dėmesį į tai, jog svarbus ne vien formaliai teismo nutartyje nurodyta vieta, patalpa, adresas, bet ir asmens faktinis patalpos valdymas, disponavimas ja - kitaip tariant, asmens ryšys su kratoma vieta.
4. Krata yra siekiama surasti ir paimti tyrimui reikšmingus objektus, o apžiūros metu yra siekiama surasti, užfiksuoti, apžiūrėti tyrimui reikšmingus duomenis. Tais atvejais, kai atliekamu veiksmu yra siekiama ne tik pamatyti ar užfiksuoti, bet ir paimti objektus, turi būti atliekama krata.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės norminiai aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
2. Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių (1961), *Valstybės žinios*, 1999, 83-2455.

Nacionaliniai teisės norminiai aktai

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992), *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002), *Valstybės žinios*, 2002, 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos pašto įstatymas (1999) *Valstybės žinios*, 1999, 36-1070.
6. Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymas (1998) *Valstybės žinios*, 1999, 7-140.
7. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (2004) *Valstybės žinios*, 2004, 50-1632.
8. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (1996) *Valstybės žinios*, 1996, 71-1706.
9. Lietuvos Respublikos Seimo statutas (1944) *Valstybės žinios*, 1994, 15-249.
10. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994) *Valstybės žinios*, 1994, 81-1514.

Užsienio valstybių teisės norminiai aktai

11. Constitution of the United States, Fourth Amendment (1791). Prieiga per internetą: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-4/> [žiūrėta 2025-01-29].
12. Code de procédure pénale (1959). Prieiga per internetą: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/. [žiūrėta 2025-04-04].

13. Codice di procedura penale (1988). Prieiga per internetą: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.del.presidente.della.repubblica:1988-09-22;447>. [žiūrėta 2025-01-29].
14. Police and Criminal Evidence Act (1984). Prieiga per internetą: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>. [žiūrėta 2025-01-29].

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, 104-4675.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 7-254.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. *TAR*, 2020, 2020-05178.

Specialioji literatūra

18. Ancelis, P. ir kt. (2011) *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
19. Bučiūnas, G., Gruodytė, E., Šalčius, M. (2017) *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Atnaujintas ir papildytas leidimas*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
20. Bučiūnas, G., Gruodytė, E. (2009) *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
21. Goda G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2005) *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
22. Goda, G. ir kt. (2003) *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
23. Hall, D. (2008) *Criminal Law and Procedure*. New York: Delmar Cengage Learning.
24. Juškevičienė, J. ir kt. (2014) *Kriminalistika*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
25. Kremens, K. (2020). The authority to order search in a comparative perspective: a call for judicial oversight. *Revista Brasileira de Direito Processual*

Penal, Porto Alegre, 6, 3, p. 1585-1626, [online]. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3836766 [accessed 2025-01-30].

26. Kurapka, E. ir kt. (2013) *Kriminalistika: taktika ir metodika*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

27. Losis, E. (2010). *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

28. Losis, E. (2008). Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 6(108), p. 76-81 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2575> [žiūrėta 2025 m. balandžio 4 d.].

29. Merkevičius, R. (2024). *Gynybos baudžiamajame procese pagrindai. Antroji dalis*. Krakow: Księgarnia akademicka publishing.

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika

30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-699/2018.

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2k-382/2014.

32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-175-222/2016.

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-207-699/2017.

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-40-511/2019

35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137-689/2021.

Bendrosios kompetencijos teismų praktika

36. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-66-2011

37. Panevėžio apygardos teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-521-193/2010

Kiti šaltiniai

38. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. *Search and seizure. Encyclopedia Britannica*. [online] (modified 2023-12-05). Available at: <https://www.britannica.com/topic/search-and-seizure> [accessed 2025-01-29].

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas (2020) *Konstitucinis Teismas: teisėjai negali būti nepagrįstai išskirti iš visuomenės ir turėti pagal Konstituciją draudžiamos privilegijos*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/apie-teisma/naujienos/1331/konstitucinis-teismas-teisejai-negali-buti-nepagristai-isskirti-is-visuomenes-ir-tureti-pagal-konstitucija-draudziamos-privilegijos:199>. [žiūrėta 2025-02-16].

40. Legal Information Institute. *Justice of the peace (JP)* [online] (2023). Available at: [https://www.law.cornell.edu/wex/justice_of_the_peace_\(jp\)](https://www.law.cornell.edu/wex/justice_of_the_peace_(jp)) [accessed 2025-04-04].

41. Merkevičius, R. (2022). *Neteisėtas disponavimas narkotinėmis medžiagomis* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/sa/apzvalgos/savaite-apzvalga/nr-200/remigijus-merkevicius-rekomenduoja/index.html>. [žiūrėta 2025-04-14].

42. Merkevičius, R. (2021). „Nepatinka Puidokas” ar „reikia” „pasodinti” Masiulį ar Gružulį“ nėra Konstitucijos interpretavimo metodai [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/06/12/r-merkevicius-nepatinka-puidokas-ar-reikia-pasodinti-masiuli-ar-gruzuli-nera-konstitucijos-interpretavimo-metodai/>. [žiūrėta 2025-04-14].

SANTRAUKA

Kratos samprata, turinys ir santykis su apžiūra

Laura Lukauskaitė

Magistro darbe išsamiai analizuojama kratos samprata Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje, remiantis teisės norminiais aktais bei teismų praktika. Darbo tikslas – išnagrinėti kratos sampratą ir jos turinį Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje, aptariant praktinius bei teorinius aspektus. Siekiant platesnio supratimo ir konteksto, nagrinėjamas kratos reglamentavimas keturiose užsienio valstybėse – Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Italijoje. Analizė leidžia atskleisti skirtingų teisinių sistemų požiūrį į kratos procesą, jo ypatumus ir taikymo praktikas.

Darbo metu identifikuojami pagrindiniai kratos sampratos požymiai, detalai nagrinėjama teismų praktika siekiant išgryninti kratos turinio elementus bei atskleisti problemas, kylančias dėl procedūrinių pažeidimų atliekant kratą. Analizuojami neatidėliotinos kratos atvejai bei šios išimties taikymo problematika praktikoje, ypatingą dėmesį skiriant pagrįstumo ir būtinybės kriterijams.

Be to, darbe sistemingai lyginami kratai artimi procesiniai veiksmai – apžiūra ir poėmis, aptariamai jų skirtumai bei sąsajos teoriniu ir praktiniu požiūriu. Gilinamasi į kratos ir poėmio santykį, ieškant atsakymo, ar poėmis išlieka veiksminga procesinė priemonė, kai egzistuoja platesnio pobūdžio veiksmas – krata.

Galiausiai, nagrinėjami kratos atlikimo ypatumai asmenų, turinčių imunitetą, atžvilgiu. Detalai aptariamos kratos atlikimo išimtys ir apribojimai diplomatų, advokatų, žurnalistų, teisėjų ir Seimo narių atveju.

SUMMARY

The Concept of Search, its Content and Relationship with Inspection

Laura Lukauskaitė

The Master's thesis provides a comprehensive analysis of the concept of search in the criminal procedure law of the Republic of Lithuania, based on legal normative acts and judicial practice. The main aim of the thesis is to examine the concept and content of search in Lithuanian criminal procedure law, discussing both practical and theoretical aspects. To provide a broader understanding and context, the regulation of search is also examined in four foreign countries – the United Kingdom, France, the United States, and Italy. This comparative analysis reveals different legal systems' approaches to the search procedure, its specific features, and practical application.

The thesis identifies the main features of the concept of search, thoroughly analyzes court practice to clarify the essential elements of the search process, and highlights the problems arising from procedural violations during its execution. Cases of urgent search are examined, along with the practical challenges related to applying this exception, with particular focus on the criteria of justification and necessity.

Furthermore, the thesis systematically compares search with related procedural actions – inspection and seizure – discussing their differences and interrelations from both theoretical and practical perspectives. Special attention is given to the relationship between search and seizure (liet.- poëmis), aiming to determine whether seizure (liet.- poëmis) remains an effective procedural measure when a broader instrument – search – is available.

Finally, the thesis addresses the specific features of conducting searches in relation to individuals with legal immunity. It provides a detailed analysis of exceptions and restrictions applicable to diplomats, lawyers, journalists, judges, and members of parliament.